

ACTA HISTRIAE

30, 2022, 4

UDK/UDC 94(05)

ISSN 1318-0185
e-ISSN 2591-1767

Zgodovinsko društvo za južno Primorsko - Koper
Società storica del Litorale - Capodistria

ACTA HISTRIAE

30, 2022, 4

V čast Salvatorju Žitku
In onore di Salvator Žitko
In honour of Salvator Žitko

KOPER 2022

ISSN 1318-0185
e-ISSN 2591-1767

UDK/UDC 94(05)

Letnik 30, leto 2022, številka 4

**Odgovorni urednik/
Direttore responsabile/
Editor in Chief:**

Darko Darovec

**Uredniški odbor/
Comitato di redazione/
Board of Editors:**

Gorazd Bajc, Furio Bianco (IT), Stuart Carroll (UK), Angel Casals Martinez (ES), Alessandro Casellato (IT), Flavij Bonin, Dragica Čeč, Lovorka Čoralić (HR), Darko Darovec, Lucien Faggion (FR), Marco Fincardi (IT), Darko Friš, Aleš Maver, Borut Klabjan, John Martin (USA), Robert Matijašić (HR), Darja Mihelič, Edward Muir (USA), Žiga Oman, Polona Tratnik, Jože Pirjevec, Egon Pelikan, Luciano Pezzolo (IT), Claudio Povoło (IT), Marijan Premović (MNE), Luca Rossetto (IT), Vida Rožac Darovec, Andrej Studen, Marta Verginella, Salvator Žitko

**Uredniki/Redattori/
Editors:**

Urška Lampe, Gorazd Bajc, Lara Petra Skela, Marjan Horvat, Žiga Oman

**Prevodi/Traduzioni/
Translations:**

Petra Berlot

**Lektorji/Supervisione/
Language Editors:**

Urška Lampe (angl., slo.), Gorazd Bajc (it.), Lara Petra Skela (angl., slo.)

**Izdajatelj/Editori/
Published by:**

Zgodovinsko društvo za južno Primorsko - Koper / Società storica del Litorale - Capodistria® / Institut IRRIS za raziskave, razvoj in strategije družbe, kulture in okolja / Institute IRRIS for Research, Development and Strategies of Society, Culture and Environment / Istituto IRRIS di ricerca, sviluppo e strategie della società, cultura e ambiente®

Sedež/Sede/Address:

Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, SI-6000, Koper-Capodistria, Garibaldijeva 18 / Via Garibaldi 18, e-mail: actahistriae@gmail.com; https://zdjp.si/

Tisk/Stampa/Print:

Založništvo PADRE d.o.o.

Naklada/Tiratura/Copies:

300 izvodov/copie/copies

**Finančna podpora/
Supporto finanziario/
Financially supported by:**

Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije / Slovenian Research Agency, Mestna občina Koper

**Slika na naslovnici/
Foto di copertina/
Picture on the cover:**

Koprsko pristanišče (avtor: Salvator Žitko, 1962) / Porto di Capodistria (autore: Salvator Žitko, 1962) / Port of Koper (author: Salvator Žitko, 1962).

Redakcija te številke je bila zaključena 15. decembra 2022.

Revija Acta Histriae je vključena v naslednje podatkovne baze / Gli articoli pubblicati in questa rivista sono inclusi nei seguenti indici di citazione / Articles appearing in this journal are abstracted and indexed in: CLARIVATE ANALYTICS (USA): Social Sciences Citation Index (SSCI), Social Scisearch, Arts and Humanities Citation Index (A&HCI), Journal Citation Reports / Social Sciences Edition (USA); IBZ, Internationale Bibliographie der Zeitschriftenliteratur (GER); International Bibliography of the Social Sciences (IBSS) (UK); Referativnyi Zhurnal Viniti (RUS); European Reference Index for the Humanities and Social Sciences (ERIH PLUS); Elsevier B. V.: SCOPUS (NL); DOAJ.

To delo je objavljeno pod licenco / Quest'opera è distribuita con Licenza / This work is licensed under a Creative Commons BY-NC 4.0.

Navodila avtorjem in vsi članki v barvni verziji so prosto dostopni na spletni strani: <https://zdjp.si>.

Le norme redazionali e tutti gli articoli nella versione a colori sono disponibili gratuitamente sul sito: <https://zdjp.si/it/>.

The submission guidelines and all articles are freely available in color via website [http: https://zdjp.si/en/](http://https://zdjp.si/en/).

VSEBINA / INDICE GENERALE / CONTENTS

Darja Mihelič: Korenine piranske družine Petrogna/Petronio (1257–1350) 757
Le radici della famiglia Petrogna/Petronio di Pirano (1257–1350)
The Roots of the Petrogna/Petronio Family of Piran (1257–1350)

Marijan Premovič: Banditry in Zeta in the Balšić Period (1360–1421) 799
Brigantaggio a Zeta nel periodo dei Balšić (1360–1421)
Razbojništvo v Zeti v času Balšićev (1360–1421)

Dušan Mlacović: Koper v poznem srednjem veku: opažanja o mestu in njegovih portah po pregledu knjig koprskih vicedominov s konca 14. stoletja 819
Capodistria nel tardo medioevo: osservazioni sulla città e le sue porte dopo una disamina dei quaderni dei vicedomini capodistriani della fine del XIV secolo
Late Medieval Koper: Observations about the Town and Its Portae from a Survey of the Books of the Koper Vicedomini from the End of the 14th Century

Darko Darovec: Knjiga koprskih kapetanov Slovanov (1587–1724) 855
Il libro di capitani degli Slavi di Capodistria (1587–1724)
The Book of the Koper Captains of the Slavs (1587–1724)

Lovorka Čoralič: Zadarski plemić Josip Antun Fanfonia – zapovjednik mletačkih prekomorskih pješačkih postrojbi u 18. stoljeću 909
Il nobile Giuseppe Antonio Fanfognia di Zara – comandante delle formazioni di fanteria oltremarina della serenissima nel settecento
Nobleman of Zadar Joseph Anthony Fanfognia – Commander of Venetian Overseas Infantry Units in the Eighteenth Century

Claudio Povoło: Violenza e inimicizie tra cinque e seicento. Due pratiche sociali nella loro dimensione antropologico-giuridica 933
Violence and Enmity between the 16th and 17th Centuries. Two Social Practices in their Legal Anthropological Dimensions
Nasilje in sovražnost v 16. in 17. stoletju. Družbeni praksi v pravno-antropološki dimenziji

Žiga Oman: Sosedje in sovražniki: reševanje sporov pred ljubljanskim mestnim svetom v zgodnjem novem veku (1521–1671) 973
Vicini e nemici: risoluzione dei conflitti davanti al consiglio comunale di Lubiana nella prima età moderna (1521–1671)
Neighbours and Enemies: Dispute Settlement before the Ljubljana Town Council in the Early Modern Period (1521–1671)

Tilen Glavina: »Lakomen volk in uničevalec Kristusove vere.«
 Vergerijane (1550): povod ali rezultat pregona
 Petra Pavla Vergerija? 1015
«L'avido lupo e distruggitore della fede di Christo». Le Vergeriane (1550): pretesto o conseguenza della persecuzione di Pier Paolo Vergerio?
"A Greedy Wolf and Destroyer of the Faith of Christ." Le Vergeriane (1550): A Cause or a Result of the Persecution against Pier Paolo Vergerio?

Furio Bianco: Tra storia e stampe popolari in età moderna. *Perfetta, e veridica relatione, delli processi criminali, et essecutioni delli medesimi, fattasi contro li tre conti, Francesco Nadasdi, Pietro di Zrin, e Francesco Cristofforo Frangepani (1671)* 1039
Between History and Popular Print in the Modern Age. Perfetta, e veridica relatione, delli processi criminali, et essecutioni delli medesimi, fattasi contro li tre conti, Francesco Nadasdi, Pietro di Zrin, e Francesco Cristofforo Frangepani (1671)
Med zgodovino in ljudskim tiskom v novem veku. Perfetta, e veridica relatione, delli processi criminali, et essecutioni delli medesimi, fattasi contro li tre conti, Francesco Nadasdi, Pietro di Zrin, e Francesco Cristofforo Frangepani (1671)

Borut Klabjan: Za boga, narod in domovino! Katero? Vprašanje verskih, narodnih in državnih pripadnosti ter vloga češke in moravske duhovščine v Istri pred in po prvi svetovni vojni 1057
Per dio, nazione e patria! Quale? La questione delle affiliazioni religiose, nazionali e statuali e il ruolo del clero boemo e moravo in Istria prima e dopo la prima guerra mondiale
For God, Nation and Motherland! Which One? The Question of Religious, National and State Affiliation, and the Role of Czech and Moravian Priests in Istra before and after World War I

Andrej Rahten: Josip Vilfan v prvem desetletju panevropskega gibanja 1075
 Josip Vilfan nella prima decade del movimento paneuropeo
Josip Vilfan in the First Decade of the Paneuropean Movement

- Martin Bele:** Prispevek k podrobnejši osvetlitvi družinskih vezi in mladostnih let dr. Antona Korošca – družina in mladost Bižikovega Toneta 1095
Contributo a una delucidazione più dettagliata dei legami famigliari e degli anni giovanili del dott. Anton Korošec – la famiglia e la gioventù di Tone Bižik
Contribution to a More Detailed Exposure of Family Relations and Younger Years of Dr. Anton Korošec – Bižik Tone
- Urška Lampe:** Tajna misija Josipa Smodlake v Rim: prvi poskus neposrednega sporazuma med Jugoslavijo in Italijo, oktober 1945–januar 1946 1115
La missione segreta di Josip Smodlaka a Roma: il primo tentativo di accordo diretto tra la Jugoslavia e l'Italia, ottobre 1945-gennaio 1946
The Secret Mission of Josip Smodlaka to Rome: The First Attempt at a Direct Agreement between Yugoslavia and Italy, October 1945–January 1946
- Ana Šela:** Delovanje slovenske službe državne varnosti v osemdesetih letih 20. stoletja 1137
Il funzionamento del sloveno servizio di sicurezza nazionale negli anni ottanta
Functioning of the Slovenian State Security Service in the 1980s
- Aleš Maver:** Narod na preklic? Oblikovanje beloruske identitete v primerjavi s slovensko 1159
Una nazione a revoca? La formazione dell'identità bielorusa a confronto con quella slovena
A Nation to Recall? Formation of Belarusian Identity Compared to the Slovenian Case
- Marjan Horvat:** Uporabe ljudskih pravljič v legitimizaciji političnih ideologij 20. stoletja: nenavadni primer slovenske verzije pravljičice Repa velikanka in jugoslovanski samoupravni socializem 1185
L'uso dei racconti popolari nella legittimazione delle ideologie politiche del novecento: l'esempio insolito della versione slovena del racconto La rapa gigante e il socialismo di autogestione jugoslavo
The Use of Folktales in the Legitimization of Political Ideologies of the 20th Century: The Unusual Case of the Slovenian Version of the Folktale The Gigantic Turnip and Yugoslav Self-governing Socialism
- Polona Tratnik:** The Pre–Enlightenment Formation of the Emerging Modern Scientific Episteme and Building Community from Mythical Discourse 1215
La formazione pre-illuministica dell'emergente episteme scientifica moderna e la costruzione della comunità partendo da un discorso mitico
Predrazsvetljensko oblikovanje modernega znanstvenega epistema in grajenje skupnosti iz mitskega diskurza

UPORABE LJUDSKIH PRAVLJIC V LEGITIMIZACIJI POLITIČNIH IDEOLOGIJ 20. STOLETJA: NENAVADNI PRIMER SLOVENSKE VERZIJE PRAVLJICE REPA VELIKANKA IN JUGOSLOVANSKI SAMOUPRAVNI SOCIALIZEM

Marjan HORVAT

Inštitut IRRIS za raziskave, razvoj in strategije družbe, kulture in okolja, Čentur 1f, 6273 Marezige, Slovenija
e-mail: marjan.horvat@irris.eu

IZVLEČEK

V prispevku raziskujem uporabe ljudskih pravljic v historični legitimizaciji posebnega tipa družbenopolitične preobrazbe: jugoslovanskega samoupravnega socializma. S tem naslavljam manj raziskano in kompleksno tematiko, saj je bila jugoslovanska ideologija samoupravljanja v primerjavi z drugimi političnimi ideologijami 20. stoletja, ki so utemljevale novi družbeni red tudi s prisvajanjem pripovednega izročila, zasnovana na diskontinuiteti, rezu s tradicijo in preteklostjo. V namen izostritve specifične funkcije pripovednega izročila v jugoslovanskem socializmu in na osnovi tez Walterja Benjamina izoblikujem pristop, ki zajema analizo epistemske in politično-ideološke funkcije pravljic. Preverim ga na primeru prisvajanja ljudskih pravljic v nacizmu in sovjetskem režimu, nato pa se posvetim analizi teh mehanizmov v kontekstu jugoslovanskega samoupravljanja. Izkáže se, da se je tradicija izražala v prizmi odtujitvenega učinka. To ponazorim z analizo pravljice Kako so pulili repo, slovenske inačice ruske pravljice Repa velikanka, ki strukturno odtuji socialistični moto »v slogi je moč«. V sklepu se posvetim teoretičnim posledencam jugoslovanskega samoupravnega projekta z vidika teorije spreminjanja družb. Ta teorija tvori sociološko ozadje prispevka.

Ključne besede: ljudske pravljice, politične ideologije, družbene spremembe, revolucija, Walter Benjamin, jugoslovansko samoupravljanje

L'USO DEI RACCONTI POPOLARI NELLA LEGITTIMAZIONE DELLE IDEOLOGIE POLITICHE DEL NOVECENTO: L'ESEMPIO INSOLITO DELLA VERSIONE SLOVENA DEL RACCONTO LA RAPA GIGANTE E IL SOCIALISMO DI AUTOGESTIONE JUGOSLAVO

SINTESI

Il contributo esamina l'uso dei racconti popolari nella legittimazione storica di un particolare tipo di trasformazione sociopolitica: il socialismo di autogestione jugoslavo. È un tema poco investigato, ma complesso, perché a differenza delle altre

ideologie politiche del Novecento che legittimavano il nuovo ordinamento sociale anche attraverso l'appropriazione della tradizione narrativa, l'ideologia jugoslava di autogestione si basava sulla discontinuità – sulla rottura della tradizione e del passato. Al fine di far risaltare le specifiche funzioni della tradizione narrativa nell'ambito del socialismo jugoslavo e in base alle tesi di Walter Benjamin, l'autore sviluppa un approccio che comprende un'analisi della funzione epistemica e di quella ideologica delle fiabe, convalidandolo poi sull'esempio di appropriazione dei racconti popolari da parte del nazismo e del regime sovietico e, infine, analizzando questi meccanismi nel contesto dell'autogestione jugoslava. Risulta che la tradizione veniva qui espressa nell'ottica dello straniamento. L'autore lo esemplifica con un'analisi del racconto Kako so pulili repo [Come si raccoglieva la rapa], la versione slovena della fiaba russa La rapa gigante, che opera uno straniamento strutturale del motto socialista «l'unione fa la forza». Nella parte conclusiva, si incentra sulle conseguenze teoretiche del progetto jugoslavo di autogestione esaminate dal punto di vista della teoria di trasformazione delle società, la quale costituisce lo sfondo sociologico del contributo.

Parole chiave: racconti popolari, ideologie politiche, cambiamenti sociali, rivoluzione, Walter Benjamin, autogestione jugoslava

UVOD¹

Ena izmed pogostih, a napačnih predpostavk je, da se s temeljnimi družbenoekonomskimi spremembami zamenjajo registri in narativi legitimizacije družbenega ustroja. Toda že stari Grki so razumeli, da vsak proces družbene preobrazbe vedno zaobjema vseobsegajoča in kompleksna reartikulacija preteklega v sedanjosti, a tudi, da je moč ta proces usmerjati. Omenjene preobrazbe na primeru razvoja starogrške misli prepričljivo prikaže francoski strukturalistični zgodovinar Marcel Detienne. V študiji *Iznajdba mitologije* razišče različna pojmovanja mitov v delih starogrških mislecev, še posebej pa se posveti Platonovima deloma *Država* in *Zakoni*. Po Detiennu je bila namreč Platonova ključna inovacija v tem, da je mite kot odsev starodavnih zakonov vpregel v legitimizacijo novega političnega reda. Mite je namreč koncipiral kot amalgame kolektivnih izkušenj, ki se prek zgodb, predvsem pa prek lahko zapomljivih »dobrih govoric« prenašajo iz generacije v generacijo in z avtoriteto preteklega napotujejo k ustreznemu ravnanju v sedanjosti (Detienne, 2008, 171–211).²

- 1 Prispevek je nastal v okviru raziskovalnih projektov Družbene funkcije pravljič (J6-1807), Politične funkcije ljudskih pravljič (N6-0268) in raziskovalnega programa Prakse reševanja sporov med običajnim in postavljenim pravom na območju današnje Slovenije in sosednjih dežel (P6-0435), ki jih financira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije (ARRS).
- 2 Če avtor prikaže Platonovo uporabo mitov v *Državi* kot njegov zasebni propagandni program v legitimizaciji dobre vladavine, se v nadaljevanju posveti predvsem *Zakonom*, v katerih pa starogrški mislec spremeni sociološko paradigmo in skuša razumeti vlogo mitov v njihovi kontingentni vlogi pri ohranjanju družbenih vezi.

Detienne z analizo Platonovega razumevanja vloge tradicije, zlasti pripovednega izročila v družbenih spremembah, ustrezno razpre tematiko pričujočega prispevka. Sugerira namreč dve nujni sestavini analize. Prvič, izpostavi pomen, vlogo, a tudi potencialne politične in ideološke uporabe in zlorabe pripovednega izročila v udejanjanju novega družbenega reda. Drugič, poudari, da družbene spremembe vedno zajemajo celotnega človeka, torej ne le razuma, temveč tudi človekovo intuitivno razumevanje realnosti, ki izhaja iz njegovega odnosa do preteklega in tradicije.³ Oboje, uporaba in zloraba pripovednega izročila kot tudi nagovarjanje čustev na osnovi skupne tradicije, je zaznamovalo politično-ideološko motivirane družbene spremembe v zadnjih stoletjih. Najbolj očitno – kot bomo videli – so bili tovrstni mehanizmi prisvajanja tradicije uporabljeni v politični ideologiji nacizma in sovjetske revolucije, ki sta se utemeljevali tudi na »avtentični«, primordialni kulturi naroda.

V pričujočem prispevku raziskujem vlogo pripovednega izročila v posebnem tipu družbene preobrazbe – jugoslovanskem samoupravnem socializmu, doslej najbolj celostnem projektu / eksperimentu v uvedbi participatorne (deliberativne) demokracije na vseh ravneh družbenega in političnega življenja. Za jugoslovansko ideologijo samoupravljanja je bilo namreč značilno, da se je, v primerjavi z drugimi političnimi ideologijami 20. stoletja, odrekla uporabi tradicije in kulture v afirmaciji družbeno-političnih sprememb. Ideologi jugoslovanske socialistične revolucije so se namreč zaradi bojazni pred obujanjem predvojnih in medvojnih mednacionalnih napetosti med narodi, vključenimi v jugoslovansko integracijo, zavestno ognili sklicevanju na tradicije. Zaradi tega in drugih razlogov, ki jih bom navedel v nadaljevanju, je imela tradicija, zlasti pripovedno izročilo, specifično vlogo v kontekstu jugoslovanskega socializma. Sledeč raziskavam teoretika sodobnih umetnosti Branislava Jakovljevića (2021) v prispevku zagovarjam tezo, da se je pripovedno izročilo izražalo v prizmi »odtujitvenega učinka«⁴, vendar ne le v odnosu do tradicije, temveč tudi do ustroja in ključnih razvojnih dilem jugoslovanskega samoupravnega socializma.

Zaradi omenjenih specifik jugoslovanskega samoupravnega socializma vloge pripovednega izročila v tem sistemu ni moč zajeti s klasično analizo ideološkega diskurza. V naslednjem poglavju bom zato na osnovi raziskovalcev vloge narativov v legitimizaciji družbenih sprememb, predvsem pa uvidov Walterja Benjamina v ta sklop tematik, oblikoval raziskovalni pristop, ki bo omogočil analizo različnih strategij usklajevanja pripovednega izročila s političnimi in ideološkimi narativi v historični perspektivi. Na osnovi tega pristopa, utemeljenega na razdvojitvi epistemске in politično-ideološke funkcije pripovednega izročila, bom analiziral ideološke in politične oblike prisvajanj pripovednega izročila v 20. stoletju, nato pa s primerjalnega vidika osvetlil specifične jugoslovanske samoupravne izkušnje. Sledila bo analiza

3 To Detienne (2008, 213–250) predstavi z analizo »dvozglavega Grka«, vendar s poudarkom, da sta razum in iracionalna, ustna kultura mitov v starogrški kulturi konstruktivno bivala drug ob drugem, drug v drugem.

4 V nadaljevanju bom, skladno z Jakovljevićevo opredelitvijo, uporabljal termin »odtujitev«. Avtor ga izpelje iz Marxove teorije alienacije in Brechtovega »potujitvenega učinka«, vendar z njim poudarja širše družbene procese odtujenosti v politični in družbeni stvarnosti jugoslovanskega samoupravnega socializma.

epistemskih in politično-ideoloških sestavin pravlјice *Kako so pulili repo* (Unuk, 2002), slovenske inačice izvorno ruske pravlјice *Repa velikanka*. Slovensko inačico namreč zaznamuje nenavaden konec, ki pravzaprav odtuji socialistični moto »v slogi je moč«.

RAZDVOJITEV EPISTEMSKE IN IDEOLOŠKE FUNKCIJE LJUDSKIH PRAVLJIC

Če prevedemo Detiennovo analizo uporabe preteklih »zgodb« v afirmaciji družbeno-političnega ustroja v kontekst historične legitimizacije sodobnih političnih ideologij, je potrebno najprej izpostaviti različni temporalnosti pripovednega izročila in sodobnih političnih ideologij. Pri tem se lahko navežemo na opažanja politologinje Laura Roselle, ki je v primerjavi med preteklimi »zgodbami« in »strateškimi narativi« zapisala, da prve implicirajo »gibanje skozi čas – sugerirajo povezavo s preteklostjo (zgodovina), namen ali pomen, zaključek, nauk ali prepoved«, medtem ko se »strateški narativi« – kamor bi lahko, sledeč njenemu opisu, uvrstili tudi narative političnih ideologij – nanašajo na horizonte pričakovanj in omogočajo pojasnitev ter interpretacijo prihodnjih dogodkov (Roselle, 2010, 6). Poudarek na različni temporalnosti pripovednega izročila in ideoloških narativov je ključen tudi v razumevanju političnih ideologij, ki se legitimizirajo na preteklosti. Teoretik postkolonializma Homi K. Bhabha (1990) se je, izhajajoč iz »volje naroda« in »vsakodnevnega plebiscita«, kot je bistvo naroda že konec 19. stoletja opredelil francoski religiolog Ernst Renan, utemeljeno vprašal, ali ti dve kategoriji zadevata isti čas. Po njegovem namreč »volja naroda« zadeva Veliko zgodbo, ki jo je v času prebujanja narodov izsanjal kulturni nacionalizem, medtem ko se »vsakodnevni plebiscit« izraža prek pripravljenosti članov skupnosti, ki se čutijo kot njeni naslovniki, da z vsakodnevnimi praksami potrjujejo svojo pripadnost. Ključno vprašanje, če povežem navedena strukturna razumevanja temporalnosti, je, kako in v kakšnih okoliščinah se zgodi šiv (*suture*) med preteklimi »zgodbami« legitimizacije družbenega ustroja, izraženimi tudi v pripovednem izročilu, in politično-ideološko motiviranimi družbenimi spremembami. Z vidika politično-ideološkega prisvajanja pripovednega izročila, kar je tema tega prispevka, se je odgovoru moč približati z razumevanjem transhistorične epistemske funkcije pripovednega izročila, kot ga je v delu *Pripovedovalec* razvil nemško-judovski mislec Walter Benjamin.

Benjamin je v tem eseju, ki je izšel le nekaj let pred začetkom 2. svetovne vojne, zapisal malce enigmatično, celo mistično, vendar z vidika njihove transhistorične vloge natančno definicijo pravlјic. Zapiše, da »pravljica ostaja prva otrokova svetovalka tako, kot je bila prva svetovalka človeštva« (Benjamin, 2019, 66). Pravljica torej po njegovem svetuje, vendar ne z moralnimi napotki ali nauki, temveč s tem, da se postavi na stran človeka, na stran vseh njegovih vrlin in šibkosti, in ga osvobaja vseh strahov, ki jih netijo avtoritete, saj zagovarja pretkanost, drznost in pogum. Pravljice s svojim univerzalnim naslavljanjem občečloveških dilem ne ponujajo konkretnih nasvetov, vendar pa ohranjajo odprt prostor za premislek o dilemah na ozadju

v kolektivno podzavest naloženih izkušenj. Ta prenos kolektivnih izkušenj – kar je bistvo Benjaminovega besedila – omogoča le en medij: akt pripovedovanja.

Z vidika kompleksnosti Benjaminove misli, ki je posegal na zelo različna področja družbene kritike, je mogoče njegov esej brati v prizmi različnih funkcij pravljic.⁵ Upošteva dogajanje v nacistični Nemčiji v tridesetih letih na prvi pogled izstopa ideološko branje. Izpostavljanje »človeškosti« pravljic v odnosu do avtoritarnosti (nacionalističnih) mitov je lahko odziv na prepovedi klasičnih pravljic v času nacizma, saj naj bi bile te v primerjavi z »organskimi in zdravimi« ljudskimi pripovedmi »umetne in dekadentne« (Riley, 2011). S svojo afirmacijo pravljic bi avtor lahko izrazil tudi podporo družbenokritičnim pravljicam, ki so bile ustvarjene v času Weimarske republike (Zipes, 1997). Toda Benjaminov esej ne vsebuje aluzij na poskuse prepovedi ali ideološkega prisvajanja pravljic, čeprav je dogajanje, ki ga je po letu 1932 sicer spremljal iz izgnanstva, seveda dobro poznal in razumel. Nasprotno. V zagovoru pravljic se sklicuje na epistemske sestavine ustnega izročila, ki po eni strani vključujejo afirmacijo skupnost-tvorne vloge pripovedovanja in hkrati intuitiven pristop v razumevanju delovanja človeških družb.⁶ Benjamin, zavedajoč se nevarnosti racionalizacije in pretirane birokratizacije družbe, zato poudari pomen intuitivnega razumevanja realnosti, kar vključuje hermenevitično interpretiranje pripovednega izročila v prizmi prenosa kolektivnih izkušenj. Ključ, ki odklepa vrata v epistemsko razumevanje učinkovanja pravljic torej ni razum, temveč intuicija. Le na ta način je mogoče prodreti v plasti naloženih izkušenj in modrosti.⁷

Benjaminova opredelitev izhodiščne epistemske funkcije pravljic, utemeljene na ustnem izročilu, tradiciji in intuitivnem razumevanju realnosti, preobrača sodobne dileme v teoretičnem razumevanju pravljic, zaznamovane z antagonizmom med pred-literarnostjo in literarnostjo pravljic. Sugerira namreč dvoje: prvič, literarne oziroma avtorske pravljice, ki so nastale v okviru italijanske in francoske dvorske kulture 16. in 17. stoletja ali bile v 19. stoletju zapisane v kontekstu prebujanja narodov, so sicer res pomenile rojstvo oziroma razvoj novega literarnega žanra. Obenem pa je ta proces vključeval tudi ukinitve epistemske funkcije ljudskih pravljic, ki se nanaša na akt pripovedovanja in prenos izkušenj. Z zapisovanjem so namreč pravljice postale

5 Ameriški kulturolog John Fekete celo zapiše, da ni bil en sam Benjamin, temveč trije: apokaliptični se je zanimal za *Kabalo* in *Talmud*, libertarni je razvijal kritično teorijo in dialektiko ne-identitete, politični pa se je povezal z Brechtom in Komunistično stranko Nemčije (Fekete v McBride, 1989, 243).

6 Takšno branje Benjaminove misli sugerira religiolog in filozof etike James McBride. Po njem je vanjo vstavljeno spoznanje, da »odkritje resnice ne more biti rezultat agresivnega intelektualnega prizadevanja, saj svet ne bo razkril svojih skrivnosti skozi neposredno zavestno konfrontacijo. Do resnice lahko dostopamo le s skrbno analizo materialnih okoliščin, ki so ohranjene v nezavednih sledeh spomina« (McBride, 1989, 250).

7 Benjaminovo razumevanje vloge ustnega pripovedovanja na osnovi neposrednega prenosa »izkušenj« (to besedo je avtor v eseju *Pripovedovalec* uporabil 28-krat) odstopa od neomarkističnih analiz pravljic, ki jih je razvijal Benjaminov sodelavec Ernst Bloch. Slednji je pomembno vplival na razvoj vplivne sociološke teorije pravljic Jacka Zipesa (Zipes, 2019; glej v Teverson, 2020). Toda Benjamin v tej eseju – v primerjavi z Blochom, ki je verjel, da pravljice vsebujejo (utopično) upanje, zrna upora, torej subverzivno moč – bolj poudarja modrost in kolektivne izkušnje v spoprijemanju s silami, ki si želijo podrediti človeka.

del mediiranega javnega prostora, najprej aristokratskega salona in nato meščanske javnosti, ki je neizogibno vpet v ideološke in politične diskurzivne matrice. Pravzaprav že sam akt preoblikovanja ustnega izročila v literarni žanr zmanjša možnosti za prenos kolektivnih izkušenj: »Žanri so pravzaprav literarne institucije oziroma družbene pogodbe med piscem in specifično javnostjo, njihov namen je opredeliti ustrezno rabo kulturnega artefakta,« poudarja Fredric Jameson (2002, 106–107). Potemtakem, drugič, so vse literarne pravljice politične ali ideološke, saj neizogibno vsebujejo družbeni komentar.

Zelo burna razprava⁸ o razmerju med ljudskim pripovedništvom in literarnimi pravljicami je pomembna, saj zadeva samo izhodiščno definicijo pravljic in s tem izbiro pristopa k njihovi analizi. Toda s fokusom na vlogo tiska in načine preoblikovanja starejšega gradiva v literarno pravljico – bodisi kot zareze ali kot kontinuiranega razvoja – zgreši ključni vidik tega preskoka. Ta se ne nanaša le na družbeno, temveč epistemsko spremembo v koncipiranju in prenosu znanja. Literarne pravljice so še vedno vsebovale skupnost-tvorno funkcijo, vendar je bila ta prenesena v kontekste proto-nacionalnih javnosti, predvsem pa se je s tiskom spremenila epistemska funkcija ljudskih pravljic kot medija v prenosu kolektivnih izkušenj. Omenjena zareza, ki je nastopila s tiskom in nastopom literarnih pravljic, potrjuje, a seže onkraj teze Marshalla McLuhana (2011), da je »medij sporočilo«. Sledeč Benjaminovi filozofiji zgodovine jo lahko povežemo z vplivom Newtonove znanstvene revolucije in zlasti Kantove politične filozofije na vznik »praznega, homogenega časa«. V njem je namreč prevladal razsvetljenski imperativ napredka, ki je teorijo družbenih sprememb povsem preusmeril v prihodnost in s tem suspendiral pomen preteklih izkušenj (Benjamin, 2015).

Če je (bila) torej epistemska funkcija ljudskih pravljic neintencionalna, vezana le na skupnost-tvorno vlogo v procesu pripovedovanja in prenos izkušenj, pa literarne pravljice neizogibno vsebujejo politične ali ideološke podtone, ki jih je moč opredeliti s klasično analizo diskurza. Toda – poudarjam – možnost prisvojitve ali uporabe ljudskih pravljic v politične ali ideološke namene ne izhaja iz same vloge tiska ali potencialno političnih vsebin pravljic *per se*, temveč iz načina, kako politična ideologija vzpostavlja vez z epistemsko funkcijo pravljic. Ideološka apropiacija ljudskih pravljic se namreč zgodi takrat, ko se politična ideologija ne le referira na plasti naloženih kolektivnih izkušenj, temveč manipulira z rezultati tega procesa s ciljem afirmacije domnevne »avtentičnosti« domnevnih preteklih ali prihodnjih načinov življenja. Na ta način, kot je z analizo Platonovih del sugeriral Detienne, je pripovedna tradicija lahko uporabljena za utemeljevanje novega družbenega reda.

8 Mislimo seveda na razpravo, ki jo je z zagovarjanjem le literarnega izvora pravljic v knjigi *Fairy Tales: A New History* pričela literarna zgodovinarica Ruth K. Bottigheimer (2010). Po njenem so se pravljice začele v specifičnem zgodovinskem kontekstu s tiskom, torej z oblikovanjem literarnih pravljic, ki so v 16. in 17. stoletju nastajale v okviru italijanske in francoske dvorske kulture, začevši z *Le piacevoli notti* (Prijetne noči) Gianfrancesca Straparole v letu 1550. Da torej prej ni bilo ničesar (omembe vrednega). Njeno stališče je v dodatku monografije *The Irresistible Fairy Tale*, z navedbo številnih virov »klasičnih pravljic« zavrnil Jack Zipes (2012). Njegove teze so s prispevki v *Journal of American Folklore* podprli ugledni proučevalci pravljic Dan Ben-Amos, Francisco Vaz da Silva in Jan M. Ziolkowski (Gray, 2020).

Ključni pogoj za politično-ideološko motivirane prisvojitve pravljic je uskladitev temporalnosti pripovednega izročila in ideoloških narativov. Ta uskladitev je možna, ker se oba korpusa, politične ideologije in pripovedno izročilo nanašata tudi na primordialno, torej na polje pred-diskurzivnih formacij. Sklicevanje na izbrani narod ali ideološko eshatologijo, tudi v obliki civilnih religij, postane v tej povratni percepciji transhistorična nujnost, medtem ko pripovedno izročilo kot potrjevanje »avtentičnosti« določenih načinov življenja sovpade s cilji politično-ideološko motiviranih družbenih sprememb.

IDEOLOŠKA PRISVAJANJA LJUDSKIH PRAVLJIC V PRIMERJALNI PERSPEKTIVI

Z vidika uporabe preteklih zgodb v odnosu do legitimizacijskih narativov družbenih sprememb je seveda ključna intenca. Zgoraj opisani proces ideološkega prisvajanja pravljic se v tem oziru razlikuje od družbene funkcije pravljic, ki so jo imele na italijanskih in francoskih dvorih 16. in 17. stoletja. Avtorji, kot sta Italijana Giovanni Francesco Straparola in Giambattista Basile, v Franciji pa Charles Perrault in zlasti pisateljica Marie-Catherine Le Jumel de Barneville, bolje poznana kot madame d'Aulnoy, so namreč pravljice afirmirali kot subverzivni žanr, ki jim je omogočal v obliki alegorij odzivati se na razmere v tedanji aristokratski družbi (Zipes, 2011; Tratnik, 2022). Tradicija uporabe forme pravljic za izražanje družbene kritike se je prenesla tudi v naslednja stoletja. Med subverzivnimi pravljicami izstopajo politične pravljice, ki so nastajale v weimarski Nemčiji (1919–1933). Z uporabo forme pravljic so se namreč ugledni politični pisci odzivali na težke in vse nevarnejše razmere v tedanji Nemčiji, zaznamovani z razraščanjem revščine in socialnih razlik, izkoriščanjem in z razširjanjem nacionalsocialistične ideologije (Zipes, 1997; Riley, 2011). Obenem so te pravljice ponujale utopične vizije prihodnosti, včasih pa tudi zelo jasen poziv k socialistični spremembi družbenoekonomskega sistema, kar je veljalo zlasti za pravljice Hermynie Zur Mühlen (1925). Že prej so britanski socialdemokrati uporabili formo klasičnih pravljic, da bi z alegorijo opisali grozljive razmere, v katerih se je znašlo delavstvo na prelomu iz 19. v 20. stoletje (prim. Rosen, 2018). Med subverzivno politične sodijo tudi pravljice, v katerih so sovjetski intelektualci, v izogib cenzuri, v ezopovskem jeziku problematizirali neskladja med načeli, ki jih je zagovarjala partija in dejanskim življenjem v sovjetskem komunističnem sistemu (Nikolajeva, 2002; Lipovetsky, 2005).

Toda v tem prispevku nas zanima druga intenca v ideološkem prisvajanju ljudskih pravljic. Tista, ki se nanaša na njihovo vlogo v utemeljevanju novega družbenega reda. Ta njihova funkcija se najjasneje izrazi v odnosu do kulturnega nacionalizma. Izstopajo *Otroške in hišne pravljice* (*Kinder und Hausmärchen*), ki sta jih v letih 1812 in 1815 na nemškem govornem področju objavila brata Jacob in Wilhelm Grimm. Grimma namreč nista nikoli skrivala hotenja, da bi s svojim jezikoslovnim in zbirateljskim delom prispevala k poenotenju in utrjevanju »av-

Slika 1: Hermynia Zur Mühlen (1883-1951), izpričana antifašistka in ena izmed najbolj znanih pisateljic v Weimarski republiki, je v dvajsetih letih napisala zbirko Pravlјice za otroke iz delavskega razreda. Na fotografiji je ilustracija pravljice Vrabček, ki jo je za angleški prevod zbirke leta 1925 ustvarila Lydia Gibson (Wikimedia Commons).

tentične« podobe nemštva, ki je v njunih pravljicah utemeljena na alpski kulturi, nemških gradovih, gozdovih in jezerih (Riley, 2011). Povedno je, da sta prve zbirke pravljic objavila v času, ko je Napoleonova vojska okupirala njuno rodno deželo Hesse, kar daje slutiti, da je bila »... zbirka prej poskus združevanja Nemčije, kot pa motivirana z željo nuditi otrokom razvedrilo« (Lindahl, 2018, 11–19). Poznavalci njunega dela poudarjajo, da sta s svojimi posegi v pripovedno izročilo bistveno pripomogla k utemeljevanju ekskluzivistične podobe nemške kulture. Ameriško-nemški zgodovinar Louis L. Snyder je že v prvih letih po 2. svetovni vojni poudaril njuno vlogo v spodbujanju nemškega kulturnega nacionalizma. »Velik del nacistične literature, namenjene otrokom, je bil le posodobljena verzija pravljic bratov Grimm, s poudarkom na idealizaciji bojevanja, poveličevanju moči, nepremišljenega poguma, tatvin, razbojništva in militarizma okrepljenega z mysticizmom« (Snyder, 1951, 221).⁹ Tudi novejše študije opozarjajo na njuno vlogo v razvoju nemškega nacionalizma. Profesor germanistike Jakob Norberg, ki je v obsežni študiji analiziral njune stike z nemškimi proto-nacionalisti, poudarja, da sta brata Grimm videla svojo zgodovinsko vlogo v utrjevanju nemške kulture, pri čemer sta s svojim delom nagovarjala zlasti nižje in srednje sloje. Čeprav njuna zbirka pravljic ni bila »zbir vojaških vrednot in ravnanj, ki bi jih z vsem potrebnim patosom uporabili v boju za obnovev nemške ali lokalne avtonomije, je predstavljala kulturni prostor, ki ga je treba negovati in obvarovati, torej vsakdanje, a prijetno mesto okoli ognjišča in kuhinje, za katero so običajno skrbele ženske« (Norberg, 2022, 61).¹⁰

Takšen vzorec ideološkega prisvajanja in preobrazbe pripovednega izročila, kjer v ospredje legitimizacije novega družbenega reda stopi čisto, nepokvarjeno, avtentično in preprosto ljudstvo, je bil večkrat uporabljen v 19. in 20. stoletju. To velja tudi za proces prisvajanja tradicije v režimu generala Franca. Kmečko prebivalstvo je bilo idealizirano, predstavljeno v bukoličnem idealu kot utelešenje večnosti in pravičnosti, a vse z namenom prikriti družbene antagonizme med delavskim razredom in meščanstvom in s ciljem poenotenja španske nacije, kar je v Francovi diktaturi pomenilo pod okriljem kastiljskega naroda (Ortiz, 1999).

9 Avtor je z analizo vrednot in ravnanj, ki jih vsebujejo pravljice bratov Grimm, dokazoval njihovo bližino z nacistično ideologijo. Pozoren je bil zlasti na koncipiranje pomenov »pokornosti« in »discipline«, ne le v razmerju do staršev, temveč tudi do kralja, ki pa je bil vedno »dobrodušen«, »prijazen«, »povezovan« in »pravičen«, glavni protagonisti pa so bili pogumni, drzni in »polni bojnega duha«. Obenem so njune pravljice netile strah in sovraštvo do vseh, ki so bili percipirani kot tujci, predvsem do Judov (Snyder, 1951).

10 Nacionalizem, ki sta ga zagovarjala brata Grimm, je bil zamejen s prepričanjem, da kulturno in jezikovno združeno (nemško) področje ponuja najboljše možnosti za oblikovanje ustrezne politike, medtem ko politično-filozofskim vprašanjem ali socialnim tematikam nista posvečala pozornosti (Norberg, 2022). S svoji idejami, ki vrednotijo družbo z vidika afirmacije jezika in kulture, in so po revoluciji 1848 zaznamovale pomemben del intelektualne misli in vzhodni Evropi, sta pomembno vplivala na zbiralce pripovednega izročila, denimo na Srba Vuka Karadžića in Jerneja Kopitarja v Sloveniji (Kropej Telban, 2021, 123–129).

Slika 2: Črno-bela reprodukcija slike z naslovom *Brata Jakob in Wilhelm Grimm pri pravljicarki Viehmann v Niederzwehreu*. Sliko je ustvaril leta 1892 nemški slikar Louis Katzenstein (Wikimedia Commons).

Kompleksnejša ideološka prisvajanja ljudskega gradiva so zaznamovala nekdanjo Sovjetsko zvezo. Folklorist estonskega porekla Felix J. Oinas (1973) sicer opisuje prvo desetletje po oktobrski revoluciji kot »zlato dobo« folklore v Sovjetski zvezi. Znanstveniki so lahko brez političnih pritiskov razvijali strukturalistično teorijo pravljic Vladimirja Proppa, prav tako so lahko sledili t.i. finski šoli folkloristike. Prelomnica je nastala z zbornikom *Smo proti pravljicam*, izdanem leta 1928 v Harkovu. V njem so sovjetski pedagogi pozvali k ostrejšemu nadzoru nad otroško literaturo. Po njihovem so namreč pravljice, z vsemi kralji in kraljeviči, kraljicami in princesami, bile del »buržoazne literature«, medtem ko so tematike magije, fantastičnosti, animizma in antropomorfizma opredelili za »idealistične«. Zavzeli so se za izčiščenje in regulacijo otroške literature in prevlado »razrednih tem« v njej. Kaj kmalu pa so po Oinasu spoznali, da tradicije ni moč zanikati, ampak jo je potrebno prilagoditi novim okoliščinam. Ta preobrat v razumevanju tradicije in tudi ljudskih pravljic je nastal na prvem kongresu sovjetskih pisateljev avgusta 1934 v Moskvi. Ključno vlogo v rehabilitaciji pravljic je imel pisatelj Maksim Gorki. V svojem nastopu je izpostavil pozitivne lastnosti pravljic, kot so »življenjski optimizem«, »bližina folklore in konkretnega življenja delovnih

ljudi«, »vitalnost junakov«, tudi visoko umetniško vrednost ljudskih pravlji. V svojem nastopu je Gorki še poudaril, da so v njih »ustvarjalnost, razum in intuicija, misel in občutek v popolnem ravnotežju«. Pravljičica je tako znova vstopila v Sovjetsko zvezo. Toda jezikoslovka Marina Balina kot ključnega za novo usmeritev navaja nastop, ki je sledil izvajanju Gorkega. Samuil Jakovlevič Marshak, znani sovjetski avtor pravlji, je s sklicevanjem na ljudske zgodbe (rus. *skazki*) poudaril, da ima sovjetska družba vse, kar potrebuje za razvoj izstopajoče in izvirne otroške literature. Pravljičice so zatem resda ponovno vstopile v sovjetski vsakdan, vendar ne kot svobodne, temveč v službi »izgradnje komunizma«, pri čemer so avtorji, kot so Aleksej Tolstoj, Arkadi Gaidar in Mihail Prishvin, prevzeli pravljičico za svoj najpomembnejši žanr ustvarjanja. Po Balini so se izoblikovale tri usmeritve: ustvarjalne revizije ljudskih pravlji, ustvarjanje poetičnih pravlji o naravi, in pravljičice, ki so »koreninile v globinah ljudske tradicije«. Sovjetske priredbe pravlji so formalno bile utemeljene na ustnem izročilu, kjer so v izhodišču konflikt in ovire, ki jih mora protagonist premagati, da bi dosegel svoj ključni cilj, obnovitev naravnega reda. Vendar je bila ključna sprememba ta, da se je »naravni red« nanašal na oktobrsko revolucijo, pri čemer pa »protagonist postane pametnejši, bolj izkušen in tako bolj hvaležen sovjetski realnosti, v kateri živi« (Balina, 2005, 109). Avtorica piše, da je to v praksi pomenilo, da so se morali teoretiki in pisci pravlji izobraziti v marksistično-leninistični metodi. Obenem so bile ustvarjene psevdo-folkloristične pesnitve (rus. »*noviny*«), v katerih so se t.i. primitivne družbe z močjo in pomočjo ključnih akterjev revolucije preobrazile v komunistični sistem.

VLOGA TRADICIJE V JUGOSLOVANSKEM SAMOUPRAVNEM SOCIALIZMU

Jugoslovanski socialistični projekt je imel zaradi specifičnega razvoja države in družbe po informbirojevskem pretrganju odvisnosti od Sovjetske zveze leta 1948 specifične značilnosti, ki so se odražale tudi v odnosu do tradicije. Navedemo lahko več razlogov, da so se ideologi Jugoslavije ognili historični legitimizaciji družbenopolitičnih sprememb. Prvič, jugoslovanska samoupravna revolucija je bila zasnovana na ideji edinstvenosti in prihodnostnem narativu, pri čemer je jugoslovanski družbenoekonomski eksperiment temeljil na oblikovanju tretjega modela družbenega razvoja, ki ne bi bil ne kapitalističen in ne državno-socialističen. Na tej osnovi so formulirali »samoupravno ideologijo«, ki je bila »mešanica idej 'mladega Marxa' (v prvi vrsti ideje združenega dela in teorije odtujenosti) ter elementov proudhonovskega in anarhističnega nauka (Bakunina),« je zapisal hrvaški sociolog Josip Županov (1989, 1394).¹¹ Drugi razlog za izogibanje legitimiziranju jugoslovanskega projekta s sklicevanjem na tradicije, tudi

11 Glavni ideolog jugoslovanskega samoupravljanja Edvard Kardelj je sicer kot korenine samoupravljanja v jugoslovanski družbi večkrat navajal izkušnje partizanskih borcev iz 2. svetovne vojne, saj so morali tudi sami »odločati in razvijati lastno iniciativo«. Obenem pa je v odnosu do sovjetskega režima poudarjal, da za jugoslovansko »revolucijo, za njen potek in ideologijo niso bistveni vplivi in elementi stalinizma v njej, marveč tisti tokovi, ki so jo pripeljali v konflikt s stalinizmom in Stalinom samim« (Kardelj, 1979, 230).

socialne, je bil strah pred obujanjem mednacionalnih napetosti. Šele v osemdesetih letih, ko so se začele kazati globoke razpoke v ustroju države, se je z rehabilitacijo socialne misli slovenskega krščanskega socialista Janeza Evangelista Kreka skušalo povezati specifične historične tradicije s projektom izgradnje samoupravne družbe.¹² Vprašanje preteklosti v Jugoslaviji se je zato v dobršni meri zožilo na pravice posameznih narodnosti v skupni državi in na zapleteno vprašanje narodne samoodločbe v večnacionalni skupnosti, kot je bila Jugoslavija.¹³ Hkrati, tretjič, so bile jugoslovanske oblasti nezaupljive do vpliva tradicionalne kulture in njenih simbolov v politiki. Nezaupanje ni izhajalo le iz dejstva, da so predvojne oblike kulture veljale za reakcionarne in buržajske, temveč se je nanašalo na specifično politično stvarnost pred-revolucionarne Jugoslavije. Ugledni slovenski folklorist in zbiralec pripovednega izročila Milko Matičetov navaja misel tedanjega predsednika Hrvaške zveze folkloristov Zorana Palčoka, da je bila folklor v stari Jugoslaviji, kjer je bilo sicer 70 odstotkov vsega prebivalstva kmečkega, zelo pomemben dejavnik v politični propagandi lokalnih politikov. »Hrupno laskanje 'kmečki kulturi', ki da je več vredna od 'mestne kulture', glorifikacija vasi in kmeta, ki 'se nima kaj naučiti od mesta', medtem ko bi mesto 'imelo kaj sprejeti od vasi', demagoški pozivi, naj bi vas ostala v svoji noši in v opankah – vse to je imelo namen doseči politične koristi.« Po vojni, revoluciji in obsežni industrializaciji je po Palčoku prišlo do vala razsvetljenja in vdora sodobne kulture v vaška okolja. »Tradicionalna ljudska kultura, vse oblike duhovnega življenja, ki jih navadno združujemo v pojem folklor, so začele naglo bledeti, izginjati« (Matičetov, 1966, 628–629). Ljudske tradicije so bile poslej potisnjene na obrobje družbenega življenja in so služile bolj kot »vir tematik za različne glasbene aranžmaje, romane ali zgodbe o življenju na podeželju ali bile del urbane gledališke folklore, kot pa da bi bile sodoben kulturni trend« (Majstorović, 1980, 20). Tradicija in folklor sta obveljali za lokalni / turistični kurioziteti, s katerima pa so se lahko ukvarjali znanstveniki in tudi umetniki, če niso kalili zaukazane jugoslovanske doktrine »bratstva in enotnosti«.

Četrta dejavnik, preseganje družbeno-historičnih oblik odtujitve z uvedbo samoupravljanja, je bil doslej v odnosu do preteklosti manj raziskan, čeprav je Kardelj vsekozi poudarjal željo po oblikovanju novega družbenopolitičnega sistema, v katerem

12 Velja opozoriti, da je Edvard Kardelj v tridesetih letih prejšnjega stoletja napisal tri prispevke za *Ljubljanski zvon* o knjigi Andreja Gosarja *Za nov družbeni red*, vendar se je sam odvrnil tako od krščanske socialne tradicije kot tudi od avstro-marksizma. Kreka in Kardelja pa je družilo, pravi Jože Pirjevec (2017), zavzemanje za socialno državo, pri prvem sicer pod občestvom katoliške cerkve, pri drugem pa pod občestvom partije.

13 Edvard Kardelj (1939) je v besedilu *Razvoj slovenskega narodnega vprašanja* opozoril, da je treba ceniti kulturne dosežke posameznih narodov, vendar odločno zavrnil bio-lingvistične teorije naroda, ki pozitivistično utemeljujejo esenco naroda z ideologijo »krvi in zemlje«. Skladno z Marxovim in Engelsovim *Komunističnim manifestom* je izpostavljal, da naroda ni mogoče opredeliti zunaj kontekstov, ki zadevajo delitev dela in zakonitosti svetovnega trga. Po njem je bil narod odraz buržoaznih kulturnih in političnih tendenc in posledica kapitalističnega razvoja, vendar ni predvidel njegove ukinitve, temveč je sugeriral, da se mora politično-ekonomska sprememba zgoditi znotraj posameznih nacionalnih / narodnostnih formacij (glej Koprivc, 2005).

Slika 3: Obležje ob ustanovitvi prvega sveta delavcev v Jugoslaviji, 31. decembra, 1949, v cementarni Prvoborac v Solinu pri Splitu (Wikimedia Commons).

bi naposled »delovni človek postal gospodar svoje usode« (Kardelj, 1979, 212). Danes so v ospredju proučevanja jugoslovanskega samoupravnega socializma kot »konkretna utopije« (Suvín, 2016) predvsem njeni teoretski potenciali v oblikovanju novih, vključujočih oblik sprejemanja odločitev v kontekstu iskanja alternativnih možnosti v družbeno-ekonomskem razvoju (Toplak, 2014; Samary, 2017; Kržan, 2017). Toda v času njegovega obstoja, predvsem pa razkroja, je bilo samoupravljanje – kot praksa dezalienacije – ocenjevano zlasti z vidika svojih uspehov in neuspehov v doseganju tega cilja (Horvat, 1989). Izpostaviti je potrebno zbornik *Self-Governing Socialism* (Horvat, Marković & Supek, 1975). Medtem ko so jugoslovanski avtorji obravnavali politično-ekonomske vidike jugoslovanskega samoupravljanja in ga primerjali s kapitalističnimi oblikami participacije in deležništva v podjetjih (danes bi jih zajeli s terminom ekonomska demokracija), v zborniku izstopa razmišljanje Henrija Lefebvrea. Francoski sociolog je opozoril na temeljni antagonizem samoupravljanja. Poudaril je, da samoupravljanje ne more preživeti v obliki določenih celic v družbi, temveč lahko obstane le, če celoten sistem prepoji z njim, če torej cilja v šibke točke sistema, vključno ali predvsem z državno-političnim aparatom. »Državniki vedo, da lahko samoupravljanje s svojim razvojem preglasi državo, sproži torej proces njenega odmiranja. Zaostri kontradikcije v samem osrčju države, še posebej ključno kontradikcijo, ki jo je moč izraziti le na splošno, v filozofskih terminih, kot razloge države in človekovo zahtevo, to je svobodo« (Lefebvre, 1975, 17). Po njegovem je treba samoupravljanje razumeti kot boj, prelom s prejšnjimi potmi, a tudi kot način reorganizacije družbe. »Nikoli ne smemo pozabiti, da družba ni vsota svojih sestavnih delov, temveč konstituira celoto.

Vsako samoupravljanje, tudi v najbolj radikalni obliki, ki se umešča le v posamezne, delne enote ne da bi zajelo celoto, je obsojeno na propad« (Lefebvre, 1975, 19). Le če samoupravljanje postane ključna sestavina politične strategije, prek katere se evalvira vse dele družbenopolitičnega sistema, lahko ljudje »vzamejo svoja življenja v svoje roke, da torej postane delo njihovo lastno – dejanje, ki je znano tudi kot apropiacija oziroma dezalienacija« (Lefebvre, 1975, 19).

Seveda je sistem na ravni ekonomike odločanja v spoprijemanju z ekonomskimi in drugimi izzivi vseboval številne notranje kontradikcije (Horvat, 1989), ki v kontekstu izhodiščnih razvojnih neenakosti v Jugoslaviji, zlasti pa z vzponom neoliberalne paradigme v osemdesetih letih, niso bile razrešljive (Kržan, 2017). Toda Lefebvrea je razumel ključno: sistem samoupravljanja, ki je zasnovan in voden od zgoraj navzdol (*top-down*) ne more odpraviti procesov odtujitve in razrešiti svojih notranjih aporij, saj bi ta proces privedel do odprave enopartijskega sistema. Tega pa si ideologi, vključno z Edvardom Kardeljem, niso bili sposobni ali hoteli zamisliti. Po drugi strani pa ni mogoče zanikati nekaterih pozitivnih učinkov samoupravljanja, zlasti v podjetjih. To potrjujejo pričevanja, ki jih je v monografiji *Bili nekoč so lepi časi* zbrala Jelka Piškurić. Seveda je ključne odločitve sprejemala uprava, vendar pa so zaposleni prek sodelovanja v delavskih svetih – danes zasmehovanih kot dolgovezne razprave brez pravega učinka – bili seznanjeni z dilemami v vodenju podjetja in tudi z odločitvami. V tem smislu je imelo samoupravljanje podobne blagodejne učinke kot v sodobnih združnih sistemih, denimo v največjem, baskovskem Mondragonu (prim. Sanchez Bajo & Roelants, 2015). Drži pa, da je bilo »samoupravljanje ljudem v resnici tuje ali so si ga razlagali po svoje. Bil je prežeto s političnim jezikom, ki je bil težko razumljiv, in hkrati priročna rešitev za vsako težavo ali pomanjkljivost« (Piškurić, 2019, 221). Tudi zato je bil eden izmed ključnih antagonizmov jugoslovanskega samoupravnega sistema razmerje med humanističnim prizadevanjem za »revolucionarno dezalienacijo človeštva in nadaljevanjem oziroma celo ponovnim rojstvom alienacije«, zapiše Darko Suvin (2016, 8).

Po mnenju Branka Jakovljevića (2021) se je ta problem zaostрил z jugoslovansko ustavo iz leta 1974 in Zakonom o združenem delu iz leta 1976, ki je uvedel koncept »dogovornega gospodarstva« in delegatstva. Sistem je uvedel nekatere nove kategorije. Če je ustava iz leta 1963 in v letu 1965 sprejete ekonomske reforme temeljila na širitvi samoupravljanja na vsa področja dela in družbenega življenja, s čimer je sprožila proces liberalizacije, je ustava iz leta 1974 uvedla globlje spremembe v konceptu samoupravljanja. Spremenila je status dela, saj je samoupravljanje opredelila z novim terminom »združenega dela«, ključna proizvodna enota pa ni bila več tovarna oziroma podjetje, temveč TOZD (temeljna organizacija združenega dela). Po Jakovljeviću je bil to globoko konzervativen odklon v konceptu samoupravljanja. Meni celo, da so te spremembe v konceptu samoupravljanja vodile ob razkroju sistema v osemdesetih letih v krvavi razpad države. Zato ni naključje, da je prav dialektiko med samoupravljanjem in odtujitvijo postavil v osrčje svoje knjige *Učinki odtujitve. Performans in samoupravljanje v Jugoslaviji, 1945-1991*. Odtujenosti sicer ne veže na Marxovo pojmovanje odtujitve od rezultatov dela in samega proizvodnega procesa, temveč ga

umesti v jugoslovansko samoupravno stvarnost prek teorije filozofa frankfurtske šole kritične teorije Herberta Marcuseja, ki je odtujitev razpелjal na celotno družbo, torej ne le na družbenoekonomska razmerja. V tej prizmi se Jakovljević posveča raziskovanju odtujitvenega učinka zlasti v obdobju »integralne faze samoupravljanja«, ki so jo v revolucionarnem letu 1968 izzvali jugoslovanski študenti z zahtevami po poglobitvi in razširitvi samoupravljanja.

Jakovljević usmeri svojo raziskovalno ost v področje avantgardne umetnosti. Toda z vidika revolucije kot historične spremembe v organiziranju družbenih in ekonomskih odnosov je vprašanje, ali ni nemara že sam rez s preteklostjo, na katerem je temeljil jugoslovanski socializem, izzval odtujitev od prihodnostnega narativa. Ni namreč naključje, da je sociolog Josip Županov zapisal, da je »pri konstruiranju samoupravnega projekta politična elita izhajala iz sociološko napačne teorije družbenega spreminjanja«, utemeljene na razmerju projekt – realizacija.¹⁴ S tega vidika oblikuje historično-sociološko kritiko, v kateri poudari, da se »nobena velika družbena sprememba v zgodovini, posebno pa v novejši zgodovini – na primer nastanek in razvoj kapitalizma in industrializacije – ni zgodila po shemi projekt-realizacija« (Županov, 1989, 1388). Čeprav – malce presenetljivo – kot pravega izpostavi gradualistični razvoj kapitalizma in poudari, da se ekonomska demokracija razvija tudi v kapitalističnih družbah, s svojim izhodiščnim poudarkom naslovi ključne dileme, ki zadevajo pogoje za udejanjanje sprememb, ki temeljijo na koreniti spremembi načina življenja.

Na podobne zareze v odnosu do tradicije v jugoslovanskem samoupravljanju je že desetletje prej opozarjal hrvaški mislec Predrag Matvejević (1979). Svoje razmišljanje je zastavil na ozadju predloga sovjetskega pisatelja Ilije Ehrenburga, da bi na oktobrsko revolucijo gledali kot na posledico »številnih demokratičnih, intelektualnih in revolucionarnih tradicij naše civilizacije, po drugi strani pa presodili, kaj sta si od tega lahko rusko zaostalo kmetstvo in ne dovolj razviti ruski delavski razred prisvojila iz te celote, jo asimilirala in povzdignila na višjo stopnjo« (Matvejević, 1979, 187). Matvejević sicer izpostavi drugačnost jugoslovanske izkušnje, vendar svetuje podobno videnje ideje samoupravljanja, takšno, ki seže onkraj ideologij in razkriva celotno dediščino, socialno in kulturno, socialistično in utopistično, sindikalistično in korporativno, federalistično in antiavtoritarno. V tej prizmi svetuje upoštevanje »dvojnosti zgodovine«, ki zadeva specifične oblike usklajevanja socialističnega projekta s pred-obstoječimi kulturnimi tradicijami. Po njegovem je bil jugoslovanski projekt usmerjen proti prevladovanju ekonomske in kulturne neenakosti, premalo pozornosti pa je bilo namenjene oblikovanju ustrezne zavesti in kulture, kar je nujni pogoj za spremembo načinov življenja. Poudarja namreč, da uvajanje samoupravljanja v celotno družbo – kar je veljalo za njegovo integralno razvojno fazo – ni odvisno le od izbire modelov ali od njihove bolj

14 Točke, s katerimi opredeljuje to teorijo, so naslednje: 1. Družbena sprememba je oster prelom z obstoječo stvarnostjo – sprememba pomeni izključno diskontinuiteto; 2. Sprememba ne nastaja iz obstoječe stvarnosti – vsili, oktroira jo od zgoraj revolucionarna avantgarda; 3. Spremembo vsilijo nove institucije, kar pomeni, da je proces spreminjanja močno institucionaliziran; 4. Ker pa nove institucije opredeljujejo pravne norme, pomeni, da so le-te glavni mehanizem družbenega spreminjanja (Županov, 1989, 1388).

Slika 4: Veliko zborovanje delavskega kolektiva ob 10. obletnici delavskega samoupravljanja v ravenski železarni leta 1960. Posnetek, objavljen v časniku Večer, je ustvaril fotograf Jože Gal (Wikimedia Commons).

ali manj uspešne aplikacije, ampak tudi od okoliščin, v katerih so ti modeli realizirani. »Če temeljem, na katere se opirajo samoupravne strukture, manjkajo ustrezni družbeni in kulturni fermenti, izločijo samoupravljanje, prav kakor tkivo izloči cepič, ki mu ne ustreza« (Matvejević, 1979, 193). Po Matvejeviću je v razvojnih stopnjah prehoda neizogibno, da se določeni elementi prejšnjega vrednostnega sistema še ohranjajo in se novi elementi naslanjajo nanje. Takšne procese je zaznaval v Jugoslaviji kot vpliv stare »patriarhalne in tradicionalistične miselnosti«, in različnih oblik »avtoritarizma, posnetih po očetovski avtoriteti primitivne družine, kjer je odločal pater familias, pa po avtoriteti šefa ali »glave« v določenih, prav tako še primitivnih skupnostih (tako je še v zaostalih balkanskih pokrajinah, kjer prevladujeta še živinorejska in poljedelska kultura)«. Te oblike avtoritarnega vedenja se po njegovem reproducirajo v novih družbenih strukturah, zlasti v odnosu do žensk, na drugačne načine tudi v odnosu do samoupravljanja (Matvejević, 1979, 195).

Revolucija, kot je zapisala Hannah Arendt, je predvsem ideja. Toda tudi ideje se morajo umestiti v predobstoječe registre družbenega in kulturnega ustroja. Menim, da je prav apriorna zavrnitev usklajevanja historičnih narativov z jugoslovanskim projektom botrovala nastanku aporij, ki jih je Kardelj do konca svojega življenja skušal reševati

z »cik-cakanjem« med teorijo in prakso, kot je njegovo misel slikovito opisal Fredric Jameson (2016, XXI). Ni pa naključje, da je bil Walter Benjamin eden izmed redkih mislecev, ki se je spoprijel z vprašanjem odnosa med revolucijo in tradicijo. Razumel je namreč, da na to vprašanje ni mogoče odgovoriti v kontekstu razsvetljenske, racionalistične ali humanistične paradigme. Zanj revolucija, kot prepričljivo prikaže filozofinja Alison Ross (2019), ni bila dialektično-materialistični projekt, temveč ga je povezoval z udejanjanjem želja (*wishfull thinking*) kot odrazom vgrajenih kolektivnih izkušenj. Avtorica navaja misli njegovega prijatelja Walterja Lūthija, ki je menil, da Benjaminovo razumevanje zgodovine napajata Baudelairejev simbolizem in romantični mesijanizem, navdahnjen s kabalističnim konceptom obnove sveta (*tikkun*). Menil je, da revolucija lahko sproži procese za povrnitev izhodiščnega stanja v novih razmerah, če se prisluhne »kolektivnim izkušnjam«, ki so vtisnjene v kolektivno podzavest človeških družb. Benjaminu torej ni šlo za povrnitev idejnih tokov, ki so se znašli na robu zgodovine,¹⁵ prav tako se ni zavzemal za restavriranje nekakšnih »avtentičnih« preteklih odnosov egalitarnosti, temveč je svoje videnje družbene preobrazbe utemeljeval na razumevanju, da so klice bodočega sveta že vgrajene v kolektivne izkušnje. Revolucijo je mislil onkraj projekta razsvetljenstva. Iskal je globlje motivacije zanjo. Ravno zato so bili zanj tako pomembni stare zgodbe in ustno pripovedništvo, zlasti ljudske pravljice. Dojemal jih je kot zakladnice kolektivnih izkušenj, do katerih ideologije nimajo dostopa. Obenem pa je menil, da imajo pretekle zgodbe kot narativni amalgami izkušenj, naloženih v kolektivno nezavedno v različnih obdobjih in v stiku z različnimi kulturami, v primerjavi z avtorskimi literarnimi deli določeno avtoriteto pri nagovarjanju skupnosti.¹⁶

Eno je, če je vez s preteklimi izkušnjami manipulirana in zlorabljena, kar je veljalo za nacizem ali sovjetski režim. Drugo je, če je ta preprosto odsotna ali neusklajena, kar je veljalo za jugoslovanski socializem, saj prav odtujena vez s kolektivnimi izkušnjami lahko odtuji tudi koncept razvoja družbe. Da je bila odtujitev v odnosu do tradicije immanentna poteza jugoslovanskega samoupravljanja, lahko ilustriramo z analizo pravljice *Kako so pulili repo*, pravljice, ki odtuja samo idejo, na katerem temelji samoupravni socializem.

15 V primerjavi z Blochom (1998, 128), ki je menil da je potrebno dediščino razumeti dialektično, saj je zanj akt dedovanja proces, »kjer je nedokončana dediščina ponovno odprta v sedanjosti, nenadoma postane integralni del in aktivna sila v historični situaciji«, Benjaminu ni šlo za nekakšno revitalizacijo neizkoriščenih zgodovinskih potencialov upora, temveč je možnost sprememb skušal detektiral v zdaj-časnosti (*Jetzt-Zeit*).

16 Takšno branje Benjaminovih misli o tradiciji, preteklosti in revoluciji – izraženih v njegovem celotnem opusu, ne le eksplicitno v njegovem zadnjem delu *Über den Begriff der Geschichte*, objavljenem v slovenskem prevodu z naslovom *Zapisi o pojmu zgodovine* (Benjamin, 2015) – sugerirajo tudi druge raziskave. Izpostaviti je potrebno Habermasovo razumevanje Benjaminove misli v odnosu do tradicije in vloge kolektivnih izkušenj. Po njegovem je Benjamin te vsebine razumel kot predideološke, imune na procese modernizacije, pri čemer je skušal afirmirati svojo teološko anti-evolucijsko koncepcijo zgodovine kot »zdaj-časnosti«. Habermas je razumel, da je Benjaminova »teorija zgodovine teorija izkušenj«, ki jo je utemeljeval na razumevanju kolektivnega nezavednega. Problem, ki ga je implicitno izpostavljala Habermas, je (ne)operativnost Benjaminovega videnja zgodovine. Ta se izraža v nezmožnosti »zajetja« vsebin »kolektivnih izkušenj« z metodami, utemeljenimi na racionalističnih, pozitivističnih znanostih (Habermas, 1979; glej tudi Brewster & Buchner, 1979).

KAKO SO PULILI REPO: EPISTEMSKO IN IDEOLOŠKO BRANJE

Seveda so bile ljudske pravljice tudi v jugoslovanskem samoupravnem socializmu vpete v »strateški narativ« izgradnje novega družbenega reda. Vendar ne s prilagajanjem njihove izvirne sporočilnosti. Skladno s prakso vseh socialističnih držav so bile sicer iz revizij ljudskih pravljic in prevodov klasičnih pravljic izvzete reference na boga in na religiozno občestvo (Kocijančič-Pokorn, 2012). Še pomembnejši je bil izbor pravljic, ki so izhajale v socializmu, saj so bile – kar je vidno v primerjavi z zbirkami, ki so izhajale pred 2. svetovno vojno – izpostavljene tiste, ki tenkočutno odslikavajo težke socialne razmere pred revolucijo. Izvrsten srbski raziskovalec otroške literature Jovan Ljuštanović sicer ugotavlja, da je Jugoslavija po pretrganju vezi s Sovjetsko zvezo leta 1948 opustila »socialistično estetiko«, hkrati pa se je v otroški literaturi postopoma pričel proces »dekonstrukcije ideološke ortodoksije«. V začetku petdesetih let so se na simpozijih jugoslovanskih pedagogov še vrstile podobne razprave o vlogi in pomenu pravljic, kot v Sovjetski zvezi tridesetih let.¹⁷ Prav tako se je Jugoslavija obrnila k narodnim folklornim tradicijam, pri čemer so se populistične ideje kulture mešale z ideološkimi kriteriji s ciljem abstrahirati, kar naj bi bilo »napredno« in »revolucionarno« v tradicijah posameznih ljudstev. Posledica tega procesa je bilo povečanje folklorističnih tem v otroških publikacijah iz začetku petdesetih let, sodobni avtorji otroške literature pa so uporabljali vzorce iz ljudskega pripovedništva. Toda po Ljuštanoviću se je v ospredje prebivala nova paradigma v razumevanju otroške literature, ki je bila tesneje oprta na tedanje evropske trende.

Ljuštanović kot prelomnico izpostavlja otroške pesmi slovenskega pesnika Otona Župančiča. Njegove pesmi so namreč vsebovale preprostost in naivnost ljudskih pesmi, vendar so predstavljale diskontinuiteto z ljudsko, narodnostno tradicijo, saj so bile utemeljene na »relativno moderni 'konstrukciji otroštva', ki je implicirala avtonomijo otroštva in je imela občutek za posebnosti otroške misli in percepcije sveta« (Ljuštanović, 2016, 117). Raziskovalec poudarja, da se je narativ otroštva v petdesetih letih premikal od pedagoškega k psihološkim in antropološkim vsebinam, pri čemer so bili v ospredju podajanja vsebin humor, igrivost, zlasti pa svoboda, kar je v jugoslovanski socialistični stvarnosti »pomenilo priznanje in razumevanje pravega statusa otroka... in hkrati osvobajanje od kulturne dediščine, ki je bila, zaradi ideoloških razlogov, tabuizirana,« piše Ljuštanović (2016, 120).

Seveda pa so bile ljudske ali avtorske pravljice le del zelo širokega spektra vplivov, zlasti zahodne, ameriške pop kulture, ki so jim bili izpostavljeni mladi v Jugoslaviji.¹⁸ »V petdesetih letih ni bilo neobičajno izraziti negotovanja zaradi dejstva, da mladi plešejo boogie-woogie ali se – z jasnim kazanjem na

17 V teh razpravah je imela po Ljuštanoviću pomembno vlogo sovjetska brošura *Dajte književnost otrokom*, ki je vsebovala tudi misli Maksima Gorkega, da »moramo razumeti, da ni fantastičnih pravljic, ki jih ne bi preverila delo in znanost«, in da se »otroci ne smejo učiti le šteti in meriti, temveč tudi uporabljati svojo domišljijo«.

18 Zaradi česar je Radina Vučetić (2018) imenovala jugoslovanskega s »kokakola socializmom«. Hkrati je treba poudariti, da so bile v Jugoslaviji dostopne tako zahodna kot vzhodno-evropska otroška literatura.

pravi odgovor – spraševati, kdo bi moral biti otrokom pravi vzor: junak vesterna ali svetel lik iz narodne revolucije ... No, prav tako pa ni bilo neobičajno izraziti zavedanja o novih časih, ki se jim je treba prilagoditi« (Duda, 2015, 96). V šestdesetih letih, ključnem desetletju za vzpostavljanje otroške popularne kulture v jugoslovanskem socialističnem kontekstu, se je otroški razvoj oblikoval v pogojih, ki jih lahko opišemo kot »medigra zasebne in javne sfere, družine in institucionalno vzgojno-izobraževalne kodifikacije sistema« (Duda, 2015, 97). V slednjem je bil zlasti po letu 1963 poudarek na kolektivnem delu in odgovornosti, s ciljem, da se otroke in mladino z vzgojo v samoupravljanju pripravi na samoupravljanje v njihovi odrasli dobi, kar je pomenilo pridobiti zavest in veščine za delo in odločanje v kolektivu (Duda, 2015).¹⁹

Ena izmed pravljič, ki eksplicitno tematizira sodelovanje za dosego skupnega cilja, s poudarkom, da so za njegovo udejanjanje pomembni vsi, tudi najmanjši deli družbe, je pravljičica *Kako so pulili repo*. Pravljičica, uvrščena v ključne antologije slovenskih ljudskih pravljič, ki so izhajale v socializmu (Brenk, 2021) in po spremembi sistema (Unuk, 2002), izvira iz stare ruske pravljičice *Repa velikanka* (ATU 2044). Zapisal jo je zbiralec pripovednega izročila Afanasjev (2014, 143) v provinci Arhangelsk in jo objavil leta 1863 v prvem zvezku ruskih pravljič. Slovenska inačica te pravljičice je relativno hitro vstopila v slovensko okolje, iz njenega sloga, uporabljenega besedišča in umestitve v poznofeudalistično okolje lahko sklepamo, da že v drugi polovici 19. stoletja.²⁰ Glede na rusko izstopa v tem, da namesto dedka, ki je posadil repo, in babice, vnučke, psa, mačke ter miške, ki mu jo pomagajo izruvat, v slovenski verziji nastopajo graščaki in hlapci, obenem pa s koncem nenavadno komentira izvirno sporočilo »v slogi je moč«. V tem dodatku namreč izvemo: ko repo izrivajo, z njo pitajo prašiča, ki se tako odebeli, da se v njegovem stegnu zaređijo podgane. Ko so zaklali prašiča, so dali slanino sušit na podstrešje, a je bila tako težka, da se je utrgala in je predrila vseh devet nadstropij tistega gradu. Ustavila se je v hlevu na stari pajčevinu. Ko so scvrli tisto slanino, so spravili mast v orehovo lupino. Nekega dne pa je prišla miška in vso mast pojedla. Tako na gradu niso imelo nobenega dobička od velikanske repe (Brenk, 2021, 91–93).

Izvirno je *Repka*, kakor se glasi ruski naslov, tematizirala potrebo po sodelovanju v družini, torej moč družine. V predrevolucionarni Rusiji se je sporočilo navezovalo tudi na medsebojno pomoč v tedaj močni vaški skupnosti. Pravljičica je bila zelo priljubljena

19 Matvejević sicer navaja Marxa, ki je dobro razumel paradoks socialistične vzgoje: »To je težava prav posebne vrste. Po eni strani je za postavitev ustreznega vzgojnega sistema nujna sprememba družbenih razmer, po drugi strani pa je vzgojni sistem nujno potreben za spremembo družbenih razmer«. Enako je po Matvejeviću veljalo za samoupravljanje. »Če parafraziramo to ugotovitev, lahko rečemo, da je treba dati prednost samoupravljanju, če hočemo ustvariti samoupravljavsko zavest, obenem pa dajati prednost samoupravljavski zavesti, če hočemo vzpostaviti samoupravljanje« (Matvejević, 1979, 194–195).

20 Nekateri uredniki slovenskih ljudskih pravljič (Unuk, 2002, 512) njen zapis pripisujejo Janku Pukmajstru Vijanskemu, ki se je podpisoval tudi kot J. P. Planinski. Vendar zgodba ni objavljena v njegovi zbirki *Nanos, slovenski zabavnik za leto 1862* (Pukmeister, 1861). Zagotovo pa so izvirno rusko zgodbo poznali že pred 2. svetovno vojno, saj je leta 1931 to »šaljivo rusko pravljičico« prispeval za časnik *Zvonček* Lojze Poljanec.

Slika 5: *Pravljica Kako so pulili repo* v interpretaciji akademskega slikarja in ilustratorja Rudija Skočirja (Unuk, 2002, 26).

v carski Rusiji, še posebej ko je leta 1881 izšla opremljena s ilustracijami Elizavete Merkurievne Boehm. Kasneje je pravljica doživela precej adaptacij, s prevodi priredbe Alekseja Tolstoja iz leta 1910 se je umestila tudi v mednarodni literarni prostor. Slovenska pravljica z dodatkom se torej pomembno razlikuje od ruskega izvirnika. Ključno vprašanje je, ali naj jo interpretiramo z vidika njene epistemske funkcije, kjer sta v ospredju skupnost-tvorna vloga in prenos kolektivnih izkušenj, kot naključni komentar politične ideologije socializma, ali v prizmi odtujitvenega učinka do tradicije in v odnosu do dilem samoupravnega socializma?

Ustrezno izhodišče za opredelitev epistemske funkcije pravljice ponuja raziskava Jana M. Ziolskega (2007). Harvardski profesor zgodovine, ki je temeljito raziskal srednjeveške izvore pravljice o repi velikanki, meni, da vse pravljice s to tematiko tematizirajo odnose med različnimi sloji, zlasti vprašanje, kdo je do česa upravičen in kdo ne. »Čeprav na različne načine, so vse inačice zgodb o repi ukoreninjene, če tako rečem, v socialnih vprašanjih« (Ziolski, 2007, 181). Čeprav omenja tudi inačice ruske pravljice o *Repi velikanki*, pa je v fokusu njegove analize pravljica bratov Grimm z naslovom *Repa (die Rübe)*. Njuna pravljica – v klasifikaciji folkloristov označena z ATU 1960D – v prvem delu pripoveduje o dveh bratih, nekdanjih vojakih, pri čemer prvi obogati, drugi pa postane reven kmet. Nekega dne zraste na njivi revnega brata ogromna repa. Izroči jo kralju, ki ga v zameno bogato obdari. Potem poskusi srečo še bogati brat. Kralju ponudi svoje bogastvo, v upanju, da ga bo ta še bolj nagradil. Toda kralj se ne more kosati s tem bogastvom. Zato sprejme rešitev, vredno pravljичne logike – bratu izroči repo velikanko. Ziolski (2007), ki je raziskal vire te pravljice,

izpostavlja, da sta jo Grimma oblikovala na osnovi motiva srednjeveške krščanske pesnitve (ca. 1200) z naslovom *Rapularius (Povest o repi)*, ki je prek čudeža – torej repe velikanke – tematizirala razmerja med družbenimi sloji. Po Ziolkowskem je eden ključnih paradoksov v srednjeveški pesmi ta, da repa, kot emblem revščine, prinese bogastvo tistemu, ki jo je posejal – revnemu kmetu. Zgodovinar poudarja, da je repa v srednjem veku veljala za simbol revnih. Višji sloji, plemstvo in kleriki niso uživali podzemne zelenjave, temveč meso, ribe, bel kruh in vino. V srednjem veku je veljalo, da kleriki in vitezi ne kopljejo po zemlji. Tudi nemški pregovor iz 14. stoletja jasno zapoveduje »naj nižji sloji kopljejo repo«. Po Ziolkowskem srednjeveška pesnitev uči, da čudeži lahko pripomorejo pridobiti bogastvo, vendar to ni nekaj, kar bi iskali. Predvsem pa z odpiranjem vprašanja, kdo je do česa upravičen, tematizira spremembe v odnosu med tremi družbeni razredi (vitezi, kleriki in kmeti), ki so potekali v 12. stoletju.²¹ Brata Grimm sta skladno s svojo predstavo o enotnem (nemškem) ljudstvu sploščila izvorni poudarek srednjeveške pesmi o spremembah v tripartitnem sistemu, v ospredje pa potisnila individualizirani usodi dveh bratov z vprašanjem, kako lahko nekdo, ki se mu vse ponesreči, spet najde svojo srečo. Predvsem pa je za njuno priredbo značilen drugačen odnos do čudeža. Če je v srednjeveški pesmi velikanska repa poslana od boga, sta jo Grimma izpostavila le kot naravno čudo, sicer skladno z njuno siceršnjo predstavitevjo čudežnega v pravljicah (Ziolkowski, 2007).

Poudariti je potrebno, da je bil motiv pravljice bratov Grimm prisoten v slovenskem okolju že od začetka 19. stoletja. Skupina celovških duhovnikov je leta 1832 pod vodstvom mariborskega škofa Antona Martina Slomška prevedla zbirko *Lehrreiche kleine Erzählungen für Kinder* (1824–27) bavarskega rimskokatoliškega duhovnika Kristopha von Schmida (1768–1854), v kateri je bila tudi pravljica *Draga repa* (Schmid, 1836, 16–17). Vidno je, da je Schmid pravljico bratov Grimm močno skrajšal in ji odvzel globino, da bi izpostavil moralni nauk: »Plemenito srce si zasluži nagrado, prikrito koristoljubje le posmeh.«²² Prvi slovenski prevod te misli, ohranjen tudi v uredništvu Mihaela Lendovška (1878, 267), se glasi »Kder dobro serce milost najde / Tam gerdež v zaničevanje zajde«, v redakciji Ivana Tomšiča (1872, 29) pa je prevedena: »Darilo le pridnega čaka / Sramota in škoda — bedaka!«

Po drugi strani pa je bil motiv repe velikanke iz ruske pravljice večkrat uporabljen v ideološkem kontekstu. Izstopajo karikature, ki na tej osnovi tematizirajo oktobrsko revolucijo ali njene posledice v spremembi razmerij v mednarodni politiki. Jakovljevič omenja adaptacijo ruskega avantgardista Daniila Kharmsa (verjetno nastalo med letoma 1935–1953), ki je ta motiv uporabil za kritiko oblasti zaradi splošnega pomanjkanja in lakote, ki jo je v obdobju druge petletke občutil tudi sam. Zamislil si je balet, v katerem

21 V tem smislu kot alegorija družbenih odnosov izstopa denimo ruska pravljica *Kmet, medved in lisica* (Afanas'ev, 2014, 38–43), v kateri kmet prelišeči medveda z določitvijo, kdo bo jedel podzemne in kdo nadzemne dele zelenjave – repe. S tega vidika bi morda lahko interpretirali tudi sicer povsem drugačno pravljico *Repična princesa (Die Rübenprinzessin)*, sicer naslovno pravljico v angleškem prevodu novo odkritih pravljic nemškega zapisovalca ljudskega izročila iz 19. stoletja Franza Xaverja von Schönwertha (2015).

22 Originalno: »Ein edles Herz erwirbt sich Lohn, Versteckter Eigennutz nur Hohn.«. Dostopno na: <https://www.projekt-gutenberg.org/schmid/erzjuen/chap029.html> (zadnji dostop: 2022-09-10).

plesalci v podobi različnih narodnosti vlečejo velikansko repo, iz nje pa nato vznikne ogromen vojak rdeče armade. Repo torej od znotraj in od zunaj razjeda človeški parazit (Jakovljević, 2009, 184).

Ker je pravljica *Kako so pulili repo* zavedena kot ljudska, za povrh pa zapisovalec ni jasno določen, je seveda težje določiti epistemsko ali družbeno-politično ozadje na katerega se nanaša. A ravno takšna, kot je, omogoča izostritev različnih funkcij pripovednega izročila. Z vidika epistemske funkcije, ki zadeva skupnost-tvornost in prenos kolektivnih izkušenj, lahko ugotovimo, da pravljica, čeprav ustvarjena po ruski predlogi, podobno kot *Repa* bratov Grimm, tematizira razmerja med družbenimi razredi. Najprej vzpostavi stanje navidezne enakosti, saj morajo pripadniki vseh slojev složno delati, torej tudi na njivi, hkrati pa ohranja stanje neenakosti, saj graščakinja ukazuje nižjim slojem, hlapcem in deklam. Naloga, ki bi morala povezati vse v imenu doseganja skupnega cilja, se izjalovi spričo izhodiščnih družbenih razlik, predvsem pa napetih odnosov med pripadniki različnih družbenih slojev, geslo »v slogi je moč« pa degradira v retorično floskulo. V slovenski pravljici izstopa status čudežnega – velikanske repe. Čudež v slovenski inačici ni predstavljen kot naravno čudo, še manj od boga poslan, temveč prej kot nekakšna nadloga, s katero nihče ne ve, kaj početi. Je anomalija, ki jo treba čim prej odstraniti in vzpostaviti »naravni red«, kakršen je veljal v obdobju poznofeudalistične družbe.

Interpretacija je izmuzljiva. Pravljico bi zaradi ohranitve mota ruskega izvirnika lahko razumeli kot manj posrečeno afirmacijo socialistične ideologije, a hkrati tudi kot kritiko družbenih odnosov v predrevolucionarnem obdobju. Po drugi strani pa zasledimo že v drugem stavku pravljice nepričakovano informacijo, da je repo sejal grajski pisar. Repo velikanko, torej čudež, je ustvaril nekdo, ki »dela« z besedami. Grajski pisarji – kot se lahko podučimo iz romana *Grajski pisar* Ivana Tavčarja (1889), ustvarjenega verjetno v istem obdobju, kot je bila zapisana pravljica – so bili kronisti rodbin, intelektualci s sicer omejeno svobodo pisane besede. A bili so tudi ljudje, ki so imeli znanje in privilegij vsaj misliti družbena razmerja onkraj nevzdržnega *statusa quo*. Velikansko repo je podobno kot v srednjeveški pesnitvi *Rapularius* moral sejati nekdo, ki je razumel različne izkušnje in je skušal alegorično z razumevanjem odnosa do čudežnega na novo misliti razmerja med družbenimi sloji, vključno s tem, kaj komu pripada. Pravljica v tem smislu ne moralizira, hkrati pa je v določanju pogojev za preobrazbo obstoječih odnosov natančna. Brez temeljnih sprememb v družbenih odnosih se čudežne, lepo zveneče ideje – kajti čudežna je ravno sama ideja v »slogi je moč« – izpridijo v kateremkoli kontekstu oziroma družbeno-zgodovinskem sistemu.

Tretja interpretacija, ki jo lahko imenujemo že post-ideološka, zadeva učinek odtujitve, ki jo je ob zanikanju tradicije sprožila uvedba jugoslovanskega samoupravljanja. Če pravljico izrežemo iz njene referenčnosti na izvorni epistemski kontekst in jo preslikamo v narativ jugoslovanskega samoupravnega socializma, utemeljenega na rezu s preteklostjo, se namreč ustvari dvojni učinek odtujitve. Z nenavadnim koncem učinkuje najprej kot kritični komentar same ideje samoupravljanja, hkrati pa – kar je pomembnejše – učinek odtujitve nastopi zaradi same strukture pravljice. Formalno, jezikovno in motivno pravljica namreč odraža svet tradicije, ki pa trči v narativ radikalne

Slika 6: Karikatura Sovjetska repa, ki jo je leta 1920 ustvaril Dmitri Moor; je najbolj znana uporaba tega pravljичnega motiva v politično-ideološke namene. Kompleksno zasnovan propagandni letak opozarja zagovornike sovjetskega režima, da je potrebno biti pozoren na vse oblike kontrarevolucije, tuje in domače. A tudi, da je vsako prizadevanje za izkoreninjenje sovjetske revolucije zamen, saj je »zrasla« kot izraz zgodovinske nujnosti (Wikimedia Commons).

Slika 7: Eden izmed virov pravljljice Repa, ki ga Ziolkowski sicer ne omenja, je tudi zgodba o Maniusu Curiusu Dentatusu, rimskem konzulu in vojskovodji iz 3. stoletja pr.n.š., ki je končal vojno s Semniti. Po poročanju rimskega zgodovinarja Katona starejšega, naj bi Dentatusa obiskali samnitski poslanci in ga skušali podkupiti z bogatimi darili. Dentatus, ki je tedaj ravno pekel repo, jih je zavrnil z besedami, da je »bolje ne imeti zlata, a vladati tistim, ki ga imajo«. Čeprav si je zgodbo Katon morda izmislil, da bi poudaril lastna prepričanja (Pasco-Pranger, 2015), je postala navdih številnim slikarjem, tudi nizozemskemu mojstru Govertu Flincku. Na sliki je njegova upodobitev motiva iz leta 1656 z naslovom Nepodkupljivi konzul Marcus Curius Dentatus (Wikimedia Commons).

preobrazbe družbe – politično idejo. Učinek odtujitve, celo potujitvenega efekta v Brechtovi koncepciji tega mehanizma, nastane zaradi trka dveh različnih temporalnosti, preteklih zgodb legitimizacije družbenega ustroja in prihodnostnega, politično-ideološkega narativa. Ta trk je lahko percipiran kot naključno, implicitno opozorilo zaradi neupoštevanja kolektivnih izkušenj v procesu stabilizacije novega družbenega reda.

NAMESTO ZAKLJUČKA

Vprašanje vloge tradicije v legitimizaciji družbeno-političnih sprememb odpira vrsto teoretskih, a tudi aktualno političnih vprašanj, ki segajo onkraj politične dihotomije med konzervativnim in progresivnim pogledom na modele družbenega ustroja in razvoja. Zadeva vprašanje pogojev za družbeno in politično stabilizacijo družbe, ne le v kontekstu političnih ideologij 20. stoletja, kar je tema pričujočega prispevka, temveč, spričo povsem novih izzivov 21. stoletja, tudi v iskanju odgovorov na sodobne krize, kot je podnebna, ki nimajo historičnega ekvivalenta. Tovrstne krize terjajo transformacijo načinov življenja in odločanja o prihodnosti. Raziskovanje pomena, vloge, uporab in tudi zlorab pripovednega izročila kot vgrajenih kolektivnih izkušenj izostri ambivalentno vlogo tradicije v teh spremembah.

V pričujočem prispevku sem z analizo nacističnega in sovjetskega prisvajanja tradicije pripovedništva prikazal, kako destruktivno lahko učinkuje zmes ideologije in tradicije. Po drugi strani pa prav inherentne kontradikcije, ki jih je v zanikanju pomena tradicije vseboval projekt jugoslovanskega samoupravnega socializma, najboljše izrazijo sestavine in pogoje, ki so strukturno potrebne za pozitivno družbeno spremembo. Bolj kot sami vzvodi v vzpostavljanju prvin ekonomske demokracije in potreba po vzpostavljanju demokracije »od spodaj navzgor«, kar je danes reflektirano iz novih perspektiv in z vidika sodobnih družbeno-ekonomskih formacij, je projekt jugoslovanskega socializma pomemben zato, ker je izostril temeljne dileme v odnosu do napredka in tradicije v snovanju družbenega razvoja. Učinek odtujitve od vgrajenih kolektivnih izkušenj, kar sem ponazoril s pravljico *Kako so pulili repo*, je bil neizogiben rezultat uporabe napačne sociološke teorije spreminjanja, zasnovane na rezih s preteklim. A kako vzpostaviti ustrezno ravnotežje? V prispevku sem skušal z analizo pripovednega izročila v odnosu do teorije in prakse družbenega spreminjanja in v kontekstu snovanja pozitivnega družbenega razvoja znova odpreti to vprašanje.

THE USE OF FOLKTALES IN THE LEGITIMIZATION OF POLITICAL IDEOLOGIES OF THE 20TH CENTURY: THE UNUSUAL CASE OF THE SLOVENIAN VERSION OF THE FOLKTALE *THE GIGANTIC TURNIP* AND YUGOSLAV SELF-GOVERNING SOCIALISM

Marjan HORVAT

Institute IRRIS for Research, Development and Strategies of Society, Culture and Environment,

Čentur 1f, 6273 Marežice, Slovenia

e-mail: marjan.horvat@irris.eu

SUMMARY

In the paper, I investigate the use of folktales in the historical legitimization of a particular type of socio-political transformation: Yugoslav self-governing socialism. In this respect I address a less researched and complex topic, while the Yugoslav ideology of self-governance, compared to other 20th century political ideologies, was based on discontinuity – a break with tradition and the past. In order to sharpen the specific function of the narrative tradition in Yugoslav socialism and on the basis of the sociological theory of fairy tales and Walter Benjamin's insights into the role of the narrative tradition, which he reflected on as a transhistorical medium for the transmission of collective experiences – I have devised a research approach that differentiates the epistemic and ideological function of fairy tales. I test this approach via the example of the appropriation of folktales in the Third Reich and Soviet communist regime, and then turn to an analysis of these mechanisms in the context of Yugoslav self-government. On the basis of various theories and understanding of Yugoslav self-governance (E. Kardelj, J. Županov, P. Matvejević, D. Suvin, B. Jakovljević etc.), I put forward that the tradition in the latter was expressed in the prism of an alienation effects. I illustrate this with an extensive comparative and transhistorical analysis of the fairy-tale motif of The Gigantic Turnip, especially its unusual Slovenian version which can be perceived as a critical commentary of the socialist motto "together we are stronger". In the conclusion, I reflect upon the theoretical consequences of the Yugoslav self-governing project from the point of view of the theory of societal transformation, and connect this topic to the dilemmas concerning contemporary risks such as the climate crisis, which have no historical equivalent.

Keywords: folk tales, political ideologies, societal transformation, revolution, Walter Benjamin, Yugoslav self-management

VIRI IN LITERATURA:

- Afanas'ev, Aleksandr Nikolaevich (2014):** The Complete Folktales of A. N. Afanas'ev. Jackson, University Press of Mississippi.
- Balina, Marina (2005):** Introduction. V: Balina, Marina, Goscilo, Helena & Mark Lipovetsky (ur.): Politicizing Magic: An Anthology of Russian and Soviet Fairy Tales. Evanston, Northwestern University Press, 105–121.
- Benjamin, Walter (2015):** Zapisi o pojmu zgodovine. Phainomena, 24, 94/95, 277–286.
- Benjamin, Walter (2019):** The Storyteller Essays. New York, New York Review of Books.
- Bhabha, Homi K. (1990):** Nation and Narration. New York, Routledge and Taylor & Francis Group.
- Bloch, Ernst (1998):** Literary Essays. Stanford, Stanford University Press.
- Bottigheimer, Ruth B. (2010):** Fairy Tales: A New History. Albany, New York, State University of New York Press.
- Brenk, Kristina (2021):** Babica pripoveduje: slovenske ljudske pripovedi. Ljubljana, Mladinska knjiga.
- Brewster, Philip, & Carl Howard Buchner (1979):** Language and Critique: Jürgen Habermas on Walter Benjamin. New German Critique, 17, 15–29.
- Detienne, Marcel (2008):** Iznajdba mitologije. Ljubljana, Studia Humanitatis.
- Duda, Igor (2015):** Danas kada postajem pionir: djetinjstvo i ideologija jugoslaven-skoga socijalizma. Zagreb, Pula, Srednja Europa in Sveučilište Jurja Dobrile u Puli.
- Gray, William (2020):** Print. V: Greenhill, Pauline, Rudy, Jill Terry, Hamer, Naomi & Lauren Bosc (ur.): *The Routledge Companion to Media and Fairy-Tale Cultures*. London in New York, Routledge, Taylor & Francis Group, 311–319.
- Habermas, Jürgen (1979):** Consciousness-Raising or Redemptive Criticism: The Contemporaneity of Walter Benjamin. New German Critique, 17, 30–59.
- Horvat, Branko (1989):** ABC jugoslavenskog socijalizma. Zagreb, Globus.
- Horvat, Branko, Marković, Mihailo in Rudi Supek (ur.) (1975):** Self-Governing Socialism: A Reader (Volume Two: Sociology and Politics Economics). New York, International Arts and Sciences Press, inc. White Plains.
- Jakovljević, Branislav (2009):** Daniil Kharmis: Writing and the Event. Evanston Illinois, Northwestern University Press.
- Jakovljević, Branislav: (2021):** Učinki odtujitve: performans in samoupravljanje v Jugoslaviji, 1945–1991. Ljubljana, Maska, zavod za založništvo, kulturno in producersko dejavnost.
- Jameson, Fredric (2002):** The Political Unconscious: Narrative as a Socially Symbolic Act. London in New York, Routledge Classics.
- Jameson, Fredric (2016):** Foreword to Darko Suvin, Splendour, Misery, and Potentialities: An X-ray of Socialist Yugoslavia. V: Suvin, Darko (2016): Splendour, Misery, and Possibilities: An X-Ray of Socialist Yugoslavia. Leiden and Boston, BRILL, XIX–XXI.

- Kardelj, Edvard (1939):** Razvoj slovenskega narodnega vprašanja. Dostopno na: <https://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:DOC-P01N8SYD/bbb0ad03-4d80-4ad6-bed1-9077dd71c9e5/PDF> (zadnji dostop: 2022-11-06).
- Kardelj, Edvard (1979):** Samoupravljanje in družbena lastnina. Ljubljana, Državna založba Slovenije.
- Keržan, Marko (2017):** Jugoslovansko samoupravljanje in prihodnost socializma (spremna beseda). V: Samary, Catherine: Komunizem v gibanju: Zgodovinski pomen jugoslovanskega samoupravljanja. Ljubljana, Založba /*cf.
- Kocijančič-Pokorn, Nike (2012):** Skrita ideologija v prevodih otroške literature. V: Ideologije v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi [na spletu]. Ljubljana. 2012, 55–61.
- Koprivc, Marko (2015):** Edvard Kardelj in nacionalno vprašanje (diplomska delo). <http://dk.fdv.uni-lj.si/dela/Koprivc-Marko.PDF> (zadnji dostop: 2022-10-06).
- Kropej Telban, Monika (2021):** Pripovedno izročilo: razvoj in raziskovanje. Ljubljana, Založba ZRC.
- Lefebvre, Henri (1975):** Elements for a Sociology of Self-management. V: Horvat, Branko, Marković, Mihailo in Rudi Supek (ur.): Self-Governing Socialism: A Reader (Volume Two: Sociology and Politics Economics). New York, International Arts and Sciences Press, inc. White Plains, 14–19.
- Lendovšek, Mihael (1878):** Slomšekove basni, prilike in povesti. Celovec, Družba sv. Mohorja.
- Ljuštanović, Jovan (2016):** Yugoslav “Socialist Aestheticism” and the Emergence of Modern Children’s Poetry. Croatian Journal of Education, 18 (posebna izdaja), 2, 11–123.
- Lindahl, Carl (2020):** Definition and History of Fairy Tales. V: Greenhill, Pauline, Rudy, Jill Terry, Hamer, Naomi & Lauren Bosc (ur.): *The Routledge Companion to Media and Fairy-Tale Cultures*. Taylor & Francis Group, 11–19.
- Lipovetsky, Mark (2005):** Introduction. V: Balina, Marina, Goscilo, Helena & Mark Lipovetsky (ur.): Politicizing Magic: An Anthology of Russian and Soviet Fairy Tales. Evanston, Northwestern University Press, 233–250.
- Majstorović, Stevan (1980):** Cultural Policy in Yugoslavia: Self-Management and Culture. Paris, Unesco.
- Matičeto, Milko (1966):** Folklor v Jugoslaviji in kratek pripis. Sodobnost, 14, 6, 627–634.
- Matvejevič, Predrag (1979):** Samoupravljanje in kulturno ustvarjanje. Sodobnost 63, 27, 2, 185–199.
- McBride, James (1989):** Marooned in the Realm of the Profane: Walter Benjamin’s Synthesis of Kabbalah and Communism. Journal of the American Academy of Religion, 57, 2, 241–66.
- McLuhan, Marshall (2011):** Medium Is the Message: An Inventory of Effects. Corte Madera, Gingko Press.
- Nikolajeva, Maria (2002):** Fairy Tales in Society’s Service. Marvels & Tales, 16, 2, 171–87.

- Norberg, Jakob (2022):** *The Brothers Grimm and the Making of German Nationalism*. Cambridge, United Kingdom, Cambridge University Press.
- Oinas, Felix J. (1973):** Folklore and Politics in the Soviet Union. *Slavic Review*, 32, 1, 45–58.
- Ortiz, Carmen (1999):** The Uses of Folklore by the Franco Regime. *The Journal of American Folklore*, 112, 446, 479–96.
- Pasco-Pranger, Molly (2015):** Finding Examples at Home: Cato, Curius Dentatus, and the Origins of Roman Literary Exemplarity. *Classical Antiquity*, 34, 2, 296–321.
- Piškuric, Jelka (2019):** Bili nekoč so lepi časi: vsakdanjik v Ljubljani in okolici v času socializma. Ljubljana, Inštitut za novejšo zgodovino in Študijski center za narodno spravo.
- Pirjevec, Jože (2017):** Janez Evangelist Krek, Andrej Gosar, Edvard Kardelj. Simpozij Janez Evangelist Krek: Ste let pozneje. Dostopno na: <https://www.youtube.com/watch?v=u9cVuItPhB8> (zadnji dostop: 2022-02-11).
- Poljanec, Lojze (1931):** Repa. Ljubljana, Zvonček, 32, 7.
- Pukmeister, Janko (1861):** *Nanos: slovenski zabavnik za 1862*. Ljubljana, J. R. Milic.
- Riley, Peggy (2011):** *Nazi Fairy Tales*. Dostopno na: <https://peggyriley.com/2011/10/04/nazi-fairy-tales/> (zadnji dostop: 2022-04-11).
- Roselle, Laura (2010):** *Strategic Narratives of War: Fear of Entrapment and Abandonment During Protracted Conflict*. Stockholm, SGIR. Dostopno na: <http://stockholm.sgir.eu/uploads/Strategic%20Narratives%20of%20War.pdf> (zadnji dostop: 2022-04-11).
- Rosen, Michael (ur.) (2018):** *Workers' Tales: Socialist Fairy Tales, Fables, and Allegories from Great Britain*. Princeton, New Jersey, Princeton University Press.
- Ross, Alison (2019):** *Revolution and History in Walter Benjamin: A Conceptual Analysis*. New York, Routledge.
- Sanchez Bajo, Claudia & Roelants, Bruno (2015):** *Kapital in past zadolževanja. Zadrugišstvo kot alternativa*. Ljubljana, Modrijan.
- Samary, Catherine (2017):** *Komunizem v gibanju: Zgodovinski pomen jugoslovanskega samoupravljanja*. Ljubljana, Založba / *cf.
- Schönwerth, Franz Xaver von (2015):** *The Turnip Princess: And Other Newly Discovered Fairy Tales*. New York, Penguin Books.
- Schmid, Christoph von (1836):** *Prijétne pripovedi sa otrôke*. Celovec, Janes Leon.
- Snyder, Louis L. (1951):** Nationalistic Aspects of the Grimm Brothers' Fairy Tales. *The Journal of Social Psychology*, 33, 2, 209–23.
- Suvin, Darko (2016):** *Splendour, Misery, and Possibilities: An X-Ray of Socialist Yugoslavia*. Leiden in Boston, BRILL.
- Tavčar, Ivan (1889):** *Grajski pisár; Zgodovinska podoba*. Ljubljanski zvon, 9, 7.
- Teverson, Andrew (2020):** *Marxism*. V: Greenhill, Pauline, Rudy, Jill Terry, Hamer Naomi & Lauren Bosc (ur.): *The Routledge Companion to Media and Fairy-Tale Cultures*. London in New York, Routledge, Taylor & Francis Group, 47–55.

- Tomšič, Ivan (1872):** Krištofa Šmid-a sto malih pripovedek za mladost. Ljubljana, Založba J. Giontini.
- Toplak, Cirila (2014):** Za nov družbeni red: genealogija samoupravljanja. *Ars & Humanitas*, 8,1, 118–35.
- Tratnik, Polona (2022):** Biopolitični prispevek francoskih pravljic poznega 17. stoletja k oblikovanju disciplinarne družbe. *Primerjalna književnost*, 45, 1, 135–156.
- Unuk, Jana (ur.) (2002):** Slovenske pravljice. Ljubljana, Nova revija.
- Vučetić, Radina (2018):** Coca-Cola Socialism: Americanization of Yugoslav Culture in the Sixties. Budapest & New York, Central European University Press.
- Ziolkowski, Jan (2007):** Fairy Tales from before Fairy Tales: The Medieval Latin Past of Wonderful Lies. Ann Arbor, University of Michigan Press.
- Zipes, Jack (1997):** Fairy Tales and Fables from Weimar Days. Wisconsin, University of Wisconsin Press.
- Zipes, Jack (2011):** Fairy Tales and the Art of Subversion. London, Routledge.
- Zipes, Jack (2012):** The Irresistible Fairy Tale: The Cultural and Social History of a Genre. Princeton and Oxford, Princeton University Press.
- Zipes, Jack (2019):** Ernst Bloch: The Pugnacious Philosopher of Hope. Cham, Springer International Publishing.
- Zur Mühlen, Hermynia (1925):** Fairy Tales for Workers' Children. Chicago, Daily Worker Publ.
- Županov, Josip (1989):** Samoupravni socializem - konec neke utopije. *Teorija in praksa*, 26, 11/12, 1387–1399.